

Anne-Maria Salenius

ELINTARVIKEPETOKSET

Talousrikollisuuden kasvava ilmiö

Opinnäytetyö
Liiketalous

2018

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä/Tekijät	Tutkinto	Aika
Anne-Maria Salenius	Tradenomi (AMK)	Toukokuu 2018
Opinnäytetyön nimi		52 sivua 2 liitesivua
Elintarvikepetokset Talousrikollisuuden kasvava ilmiö		
Toimeksiantaja		
Kaakkois-Suomen poliisilaitos, talousrikosyksikkö		
Ohjaaja		
Lehtori Päivi Ollila, rikoskomisario Lasse Hakala		
Tiivistelmä		
<p>Elintarvikepetokset ovat elintarvikkeen tuotantoon, ominaisuuteen, jakeluun tai markkinointiin liittyvää rikollista toimintaa, jolla tavoitellaan taloudellista hyötyä. Elintarvikepetoksille ei ole määritelmää kansallisessa tai EU:n lainsäädännössä, mutta Euroopan komission operatiivisen määritelmän mukaan elintarvikepetoksia ovat sellaiset teot, jotka rikkovat EU:n elintarvikelainsäädäntöä tarkoituksena saada taloudellista tai rahallista hyötyä johtamalla kuluttajia tai kauppakumppaneita tarkoituksellisesti harhaan.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena oli antaa syvälinen kuva elintarvikepetoksista talousrikollisuuden ilmiönä. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, mitä elintarvikepetoksilla tarkoitetaan, millaisia elintarvikepetokset ovat tekemuotoina, miten laajasta ongelmasta on kyse ja miten elintarvikepetokset vaikuttavat yhteiskuntaan. Tarkoitus oli tarkastella myös elintarvikepetoksiin soveltuvia rikosnimikkeitä ja selvittää viranomaisten keinoja elintarvikepetosten ehkäisyyn.</p> <p>Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimusaineistot koostuivat pääasiassa Eviran, poliisin ja Euroopan komission materiaaleista ja julkaisuista sekä lehtiartikkeleista. Suomen tilanteen selvittämiseksi tutkimusaineistoa kerättiin puolistrukturoitujen haastattelujen avulla haastatteleamalla kolmea asiantuntijaviranomaista.</p> <p>Tutkimus osoitti, että yleisimmät elintarvikepetosten tekotavat ovat ainesosan korvaaminen toisella aineella, jonkin ominaisuuden salaaminen, virheelliset tai harhaanjohtavat tuotemerkinnät, kiellettyjen ainesosien käyttäminen, tuotteiden väärentäminen ja laimentaminen. Tutkimuksessa selvisi, että Euroopassa raportoitiin vuonna 2017 93 merkittävää elintarvikepetosta. Suurin osa tapauksista koski elintarvikkeen jäljitettävyyteen (45 %) ja alkuperään (18 %) liittyviä huijauksia. 10 % paljastuneista tapauksista koski tuoteväärennöstä. Suurin osa, noin 40 % tapauksista liittyi kalaan. Suomessa tapauksia oli kirjattu poliisin PATJA-järjestelmään vuosien 2016–2017 aikana 26 kpl. Näistä 56 % koski elintarvikkeen, useimmiten tuoremarjojen, virheellistä alkuperää tai puutteellista jäljitettävyyttä. Tutkimus osoitti, että Suomessa elintarvikepetoksia käsitellään joko elintarvikerikkomuksena tai terveysrikoksena. Rangaistukset ovat olleet lieviä, eikä niillä ole riittävää ennaltaehkäisevää vaikutusta. Viranomaisten tärkein keino elintarvikepetosten torjumiseksi on viranomaisyhteistyön, tiedottamisen ja koulutuksen lisääminen. Elintarvikepetosten ehkäiseminen on yhteiskunnallisesti tärkeää, koska teot mm. vääristävät elintarvikealan rehellistä kilpailua.</p>		
Asiasanat		
elintarvikepetos, elintarvikerikkomus, terveysrikos, rikoslaki, elintarvikelaki, elintarvike turvallisuus		

Author (authors)	Degree	Time
Anne-Maria Salenius	Bachelor of Business Administration	May 2018
Thesis title		
Food fraud A growing phenomenon in economic crime		52 pages 2 pages of appendices
Commissioned by		
Southeastern Finland Police Department		
Supervisor		
Lecturer Päivi Ollila, Detective Chief Inspector Lasse Hakala		
Abstract		
<p>Food fraud means criminal activities related to the production, distribution or marketing of foodstuffs, which seek economic benefits. There is no definition of food fraud in national or EU legislation, but according to the European Commission's operational definition, food frauds are acts that violate EU food law in order to gain financial or monetary benefits by misleading consumers or trading partners on purpose.</p> <p>The objective of the thesis was to provide a profound picture of food frauds as a phenomenon of financial crime. The purpose of the study was to find out what food frauds are about, what kind of acts food frauds include, how board the problem is and how food frauds affect our society. The purpose was also to investigate the applicable criminal offenses in national legislation and to investigate the authorities' means of preventing food frauds.</p> <p>The study was conducted as a qualitative study. The research material consisted mainly of materials and publications by Evira, the police, the European Commission, and press articles. To investigate the situation in Finland, the research material was collected through semi-structured interviews by interviewing three expert authorities.</p> <p>The study showed that the most common forms of food frauds are substitution, concealment, mislabeling, diversion, unapproved enhancements, counterfeiting and dilution. The study showed that 93 prominent food frauds were reported in Europe in 2017. Most of the cases concerned cheating in food's traceability (45 %) and origin (18 %). 10% of the reported cases involved counterfeiting. The majority, about 40% of the cases related to fish. In Finland there were 26 cases recorded in the PATJA police system over the years 2016–2017. 56 % of these cases concerned mostly fresh berries and their incorrect origin or insufficient traceability. The study showed that food frauds in Finland are treated either as a food offense or as a health offense. Penalties have been mild and do not have sufficient preventive effect. The most important way for public authorities to combat food frauds is to increase information, education and cooperation between authorities. Eradicating food frauds is socially important because these crimes for example distort the fair competition in the food sector.</p>		
Keywords		
food fraud, criminal code of Finland, food act, food offence, health offence, food security		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	TUTKIMUSASETELMA	7
2.1	Tutkimusongelma ja tavoitteet	7
2.2	Tutkimusmenetelmä	8
2.3	Tutkimuksen luotettavuus	10
3	ELINTARVIKEPETOS	10
3.1	Mitä elintarvikepetoksella tarkoitetaan	10
3.2	Elintarvikepetosten eri muodot	11
3.3	Tuotantoketjun riskit.....	14
3.4	Elintarvikepetosten syyt ja seuraukset.....	16
4	ELINTARVIKEPETOKSET JA LAINSÄÄDÄNTÖ.....	19
4.1	Elintarvikelainsäädäntö.....	19
4.2	Rikoslaki	22
4.2.1	Terveysrikos	23
4.2.2	Terveyden vaarantaminen	24
4.3	Rangaistuskäytäntö	26
5	VIRANOMAISVALVONTA EUROOPASSA JA SUOMESSA.....	28
5.1	Euroopan unioni.....	29
5.1.1	European Food Safety Authority (EFSA)	29
5.1.2	Food Fraud Network (FFN).....	30
5.1.3	Rapid Alert System for Food and Feed (RASFF).....	30
5.1.4	Opson	31
5.2	Valvonta Suomessa.....	32
5.2.1	Evira.....	33
5.2.2	Muut valvontaviranomaiset	33
5.3	Viranomaisyhteistyön tärkeys	34
6	TILASTOTIETOA ELINTARVIKEPETOKSISTA	35

6.1	Elintarvikepetokset Euroopassa.....	36
6.2	Elintarvikepetokset Suomessa.....	41
7	PÄÄTELMÄT	43
8	POHDINTA.....	46
	LÄHTEET.....	49
	LIITTEET	

Liite 1. Haastattelukysymykset viranomaisille

Liite 2. Esimerkkisivu Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raportoinnin litteroinnista

1 JOHDANTO

Elintarvikepetos, englanniksi food fraud, on elintarvikkeen ominaisuuteen, tuontoon, jakeluun tai markkinointiin liittyvää rikollista toimintaa, jonka tavoitteena on tuoda tekijälleen taloudellista hyötyä. Elintarvikepetos ei ole rikosnimitys vaan viranomaiskäyttöön vakiintunut termi, jolla tarkoitetaan laajasti erilaisia elintarvikkeiden tuotannossa, jakelussa ja markkinoinnissa ilmeneviä, taloudelliseen hyötymiseen tähtääviä vilpillisiä ja rikollisia menettely- ja toimintatapoja, jotka täyttävät rikoksen tunnusmerkistön. Euroopan komission operatiivisen määritelmän mukaan elintarvikepetoksia ovat sellaiset teot, jotka rikkovat EU:n elintarvikelainsäädäntöä tarkoituksena saada taloudellista tai rahallista hyötyä johtamalla kuluttajia tai kauppakumppaneita harhaan (European Commission 2017).

Elintarvikepetokset ovat maailmanlaajuinen ongelma. Michiganin yliopiston professori John Spinkin arvion mukaan elintarvikepetokset aiheuttavat vuosittain noin 40 miljardin dollarin vahingot elintarviketeollisuudelle maailmanlaajuisesti. (PwC 2016, 3.) Euroopassa elintarvikepetoksia tulee ilmi jatkuvasti eri jäsenmaissa, ja ilmiö tulee esiin laajemmin. Tapauksista osa on hyvin laajoja ja koskettaa monia maita. Merkkejä siitä, että elintarvikepetoksiin liittyy Euroopassa järjestäytyntä rikollisuutta, löytyy yhä enemmän. Tammikuussa 2013 Irlannissa tuli ilmi, että elintarvikealalla oli käytetty naudanlihan sijasta hevosenlihaa tarkoituksellisesti elintarvikkeiden raaka-aineena, vaikka pakkausmerkintöjen mukaan tuotteet sisälsivät vain naudanlihaa. Käytetty hevosenliha oli myös elintarvikekäyttöön soveltumatonta lihassa olleiden liian korkeiden lääkejäämien vuoksi. Hevosenlihaskandaali kosketti kaikkiaan 16 eri maata Euroopassa. Tämän tapauksen myötä elintarvikkeita ja niihin liittyvää rikollista toimintaa on alettu tutkia ja ehkäistä Euroopassa yhä enemmän. Hevosenlihaskandaalin seurauksena Euroopan komissio perusti heinäkuussa 2013 elintarvikevalvonnan edistämiseksi Food Fraud Networkin (FFN). (European Commission 2017.)

Suomessa elintarvikepetoksia on tullut ilmi vasta vähän. Rikollista toimintaa elintarvikkeisiin liittyen Suomessa kuitenkin on ja tapausten odotetaan lisääntyvän tulevaisuudessa. Elintarvikkeiden väärentäminen on helppoa,

kiinnijäämisen riski on vähäinen, ja rikoksesta saatavat taloudelliset hyödyt voivat olla suuria. (Ikonen 2017).

Vuodesta 2016 alkaen Poliisihallituksen tekemän linjauksen mukaisesti elintarvikepetoksia tutkitaan poliisin talousrikosyksiköissä. Tämän opinnäytetyön toimeksiantaja on Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen talousrikosyksikkö, jossa teen syventävän harjoitteluni kevään 2018 aikana. Harjoitteluohjaajani talousrikosyksikön johtaja rikoskomisario Lasse Hakala ehdotti, että tekisin opinnäytetyöni elintarvikepetoksista. Aihe on erittäin ajankohtainen, ja sen tutkimisesta ilmiönä olisi hyötyä talousrikosyksikölle. Kaakkois-Suomen poliisilaitoksen talousrikosyksikössä työskentelee yhteensä 19 tutkijaa. Elintarvikepetoksia tutkii tällä hetkellä ensisijaisesti kaksi tutkijaa, mutta kaikki tutkijat osallistuvat asiaan liittyviin koulutuksiin ja infotilaisuuksiin. Tämän opinnäytetyön on tarkoitus antaa lukijalle syvälinen näkemys elintarvikepetoksista ilmiönä ja toimia ilmiön yleisenä tietopakettina talousrikosyksikön henkilöstölle. Tässä opinnäytetyössä ei käsitellä itse rikostutkintaan liittyviä asioita.

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimusongelma ja tavoitteet

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on perehtyä eri viranomaisten kautta saatavaan materiaaliin elintarvikepetoksista ja sen avulla määritellä, mitä elintarvikepetoksilla tarkoitetaan ja millaisia elintarvikepetokset tyypillisimmillään ovat.

Tutkimuksen tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä elintarvikepetoksilla tarkoitetaan ja millaisia elintarvikepetokset voivat olla?
- Miten yleisiä elintarvikepetokset ovat?
- Millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia elintarvikepetoksilla on?

Tutkimuksessa pyritään myös kartoittamaan, millaisia keinoja viranomaisilla on tunnistaa ja ennaltaehkäistä elintarvikepetoksia sekä millaisia haasteita elintarvikepetosten havaitsemisessa viranomaisilla on. Tämän lisäksi tarkastellaan elintarvikepetoksiin soveltuvaa lainsäädäntöä.

Elintarvikepetoksia on tullut Suomessa ilmi jonkin verran, mutta näitä rikoksia ei ole tilastoitu erikseen. Monet tapaukset ovat vasta esitutkintavaiheessa, joten julkista materiaalia esimerkiksi käytetyistä rikosnimikkeistä tai annetuista tuomioista ei ole käytettävissä kovin paljon. Käytettävissä olevan materiaalin rajallisuuden ja tilastoinnin puutteellisuuden vuoksi ilmiötä ei voi tässä vaiheessa tarkastella vain Suomen osalta. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa tarkastellaan elintarvikepetoksia ilmiönä koko Euroopassa. Ilmiön tarkastelu laajemmassa mittakaavassa voi antaa kuitenkin näkökulmaa myös ilmiön kehittymisestä Suomessa.

2.2 Tutkimusmenetelmä

Tämä opinnäytetyö on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään ilmiötä eli sitä, mistä ilmiössä on kyse (Kananen 2017, 32). Tämän tutkimuksen tarkoituksena on antaa syvälinen kuva elintarvikepetoksista ilmiönä, mitä tämän ilmiön takana on ja millaisia sen vaikutukset ovat. Laadullinen tutkimus on hyvin soveltuva tutkimusmenetelmä silloin, kun ilmiöstä tiedetään vähän ja siitä on vain vähän aikaisempia tutkimuksia tai teorioita (Kananen 2017, 33). Elintarvikepetoksista ei ole vielä saatavilla kirjallisuutta, aikaisempia tutkimuksia tai pitkän ajan tilastoja, joten laadullinen tutkimus on myös tämän vuoksi paras ja oikeastaan ainoa mahdollinen tutkimusmenetelmä tähän opinnäytetyöhön.

Laadullisen tutkimuksen tutkimusaineiston kolme tärkeintä tiedonkeruumenetelmää ovat havainnointi, erilaiset dokumentit ja haastattelut. Kuhunkin tutkimukseen parhaiten soveltuva tiedonkeruumenetelmä riippuu aina tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä ja sen ominaisuuksista sekä halutun tiedon tarkkuudesta ja autenttisuudesta. (Kananen 2010, 48.) Jo olemassa olevaa aineistoa, jota voidaan käyttää tutkimuksessa sellaisenaan, kutsutaan sekundääriseksi aineistoksi. Sekundäärisiä aineistoja ovat kaikki aiheesta valmiina olevat dokumentit, esimerkiksi tilastot, kirjat, muistiot ja videot. Primääristä on taas kaikki se aineisto, joka kerätään juuri kyseistä tutkimusta varten havainnoimalla, haastatteluilla ja kyselyin. (Kananen 2017, 82–83.)

Tässä tutkimuksessa hyödynnetään sekä sekundäärisiä että primäärisiä aineistoja tutkimusongelman selvittämiseksi. Tutkimuksen sekundääriset

aineistot koostuvat eri viranomaisilta, pääasiassa Eviralta ja poliisilta, saatavissa olevasta julkisesta materiaalista, Euroopan komission julkaisuista, Food Fraud Networkin tiedotteista sekä EU-jäsenmaiden eri viranomaisten verkkosivullaan julkaisemista tiedotteista. Internetistä löytyy elintarvikepetoksista myös runsaasti englanninkielisiä artikkeleita, jotka korvaavat tässä vaiheessa riittävän hyvin puuttuvan kirjallisuuden.

Ilmiön laajuuden tutkimisen haasteena tässä tutkimuksessa on pitkän ajan tilastoinnin puute tai sen hankala saatavuus. Koska tätä tutkimusta varten ei ole mahdollisuutta saada Euroopan komission tai muidenkaan viranomaisten virallisia tilastoja elintarvikepetoksista, havainnollistetaan ilmiön laajuutta Euroopassa tutkimalla Euroopan komission kuukausittain julkaisemia Food Fraud Monthly Report -raportteja vuodelta 2017. Tutkimusongelmaa tarkastellaan myös lainopillisesta näkökulmasta, joten kirjoitetulla lailla on oleellinen merkitys tutkimuksen kannalta. Elintarvikepetoksiin soveltuvaa lainsäädäntöä löytyy rikoslaista ja elintarvikelaista.

Tutkimusaineiston riittävyden ja monipuolisuuden varmistamiseksi primääristä tutkimusaineistoa hankittiin myös haastattelun avulla. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituna haastatteluna. Puolistrukturoidussa haastattelussa tutkija on laatinut kysymykset etukäteen, mutta niihin ei anneta vastausvaihtoehtoja. Kysymykset ovat kaikille haastateltaville samat tai lähes samat, mutta kysymysten järjestys voi vaihdella (Kananen 2008, 73). Haastatteluilla oli tarkoitus hankkia tietoa elintarvikepetoksista erityisesti Suomea koskien, koska tästä ei juurikaan ollut saatavissa tietoa muuten. Haastateltuja oli yhteensä kolme: asiantuntija Evirasta, rikoskomisario poliisin talousrikosyksiköstä ja kihlakunnansyyttäjä syyttäjänvirastosta. Haastateltavat valittiin sen perusteella, että he ovat perehtyneet omassa työssään elintarvikepetoksiin laajasti ja elintarvikepetokset kuuluvat jollain tavoin heidän työhönsä tälläkin hetkellä. Haastatellut ovat myös kirjoittaneet ja luennoineet aiheesta paljon. Kahden haastateltavan kanssa ilmiöstä keskusteltiin 3.1.2018 Kouvolan poliisilaitoksella järjestetyssä elintarvikepetosten moniammatillisessa viranomaiskoulutuksessa, johon tutkimuksen tekijä pääsi osallistumaan. Haastattelua jatkettiin tapaamisen jälkeen sähköpostikeskusteluin. Yhden haastateltavan kanssa kommunikoiin ainoastaan sähköpostin välityksellä sen vuoksi, että hän oli tutkimuksen tekoaikaan töissä ulkomailla. Haastatteluissa pyrittiin selvittämään, millaisia

elintarvikepetoksia Suomessa on tullut ilmi, miten tapaukset yleensä tulevat viranomaisten tietoon, kuinka yleinen ilmiö Suomessa on ja suomalaista rangaistuskäytäntöä elintarvikepetoksiin liittyen. Haastatteluissa nousi vahvasti esiin myös viranomaisvalvonta ja sen suuri merkitys elintarvikepetosten torjunnan kannalta. Haastattelukysymykset ovat nähtävissä liitteessä 1.

2.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden ja laadun mittareita ovat reliabiliteetti ja validiteetti. Reliabiliteetti tarkoittaa, että tutkimuksen tulokset ovat pysyviä eli tulokset pysyvät samoina, jos tutkimus uusitaan. Validiteetilla tarkoitetaan puolestaan sitä, että tutkitaan tutkimuksen kannalta oikeita asioita. Luotettavuusmitarit soveltuvat erityisesti kvantitatiiviseen eli määrälliseen tutkimukseen. Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi on hankalampaa, koska sitä ei voida laskea tai arvioida samanlaisella tarkkuudella kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuus on enemmän tutkijan oman arvioinnin varassa. Tutkija päättää miten, ketä ja missä tutkitaan, ja miten kerätty aineisto analysoidaan ja tulkitaan. (Kananen 2017, 174–176.)

Tässä tutkimuksessa luotettavuus pyritään varmistamaan sillä, että käytettävä materiaali on luotettavista lähteistä ja sitä on riittävästi. Tutkimukseen valitut haastateltavat eli informantit ovat asiantuntijaviranomaisia, joilla on ajantasaisin tieto tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimuksessa käytettävä muu materiaali on pääasiassa viranomaisten tuottamaa aineistoa sekä voimassaolevia lakeja ja asetuksia. Aineistoa hankitaan useasta eri lähteestä mahdollisimman monipuolisen informaation saamiseksi. Tutkimukseen käytettävä materiaali dokumentoidaan hyvin johtopäätösten todennettavuuden varmistamiseksi.

3 ELINTARVIKEPETOS

3.1 Mitä elintarvikepetoksella tarkoitetaan

Suomen tai Euroopan unionin lainsäädännössä ei ole tällä hetkellä määritelmää elintarvikepetokselle. Euroopan komissio on kuitenkin antanut elintarvikepetoksille operatiivisen määritelmän, jonka mukaan elintarvikepetoksia ovat sellaiset teot, jotka rikkovat Euroopan unionin elintarvikelainsäädäntöä

tarkoituksena saada taloudellista tai rahallista hyötyä johtamalla kuluttajia tai kauppakumppaneita harhaan (European Commission 2017). Euroopan komission mukaan (European Commission 2016) elintarvikepetosta voidaan epäillä, jos teossa toteutuvat seuraavat kriteerit:

1. elintarvikelain rikkominen

- rikotaan yhtä tai useampaa EU:n elintarvikelain kohtaa

2. tahallisuus

- mukana useita toimijoita elintarvikeketjun eri vaiheista, korvataan kallis raaka-aine halvemmalla tai jokin muu samankaltainen toimintatapa, joka osoittaa teon tahallisuuden

3. taloudellinen tai rahallinen hyöty

- toiminta tuo tekijälleen merkittävän taloudellisen hyödyn, esimerkiksi suoraan rahallisena hyötynä tai sulkemalla kilpailijoita pois markkinoilta

4. huijaaminen

- kuluttajien, asiakkaiden, kauppakumppanien tai viranomaisten huijaaminen, esimerkiksi muuttamalla elintarvikkeen ulkonäköä, ilmoittamalla väärä alkuperämaa tai muuttamalla päivämäärämerkintöjä

Elintarvikepetos ei siis ole rikosnimike, vaan termiä käytetään yleisesti kuvaamaan jossain elintarvikeketjun vaiheessa tapahtuvaa lainsäädännön vastaista vilpillistä tekoa tai toimintatapaa, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja tuo tekijälleen taloudellista hyötyä kuluttajaa tai kauppakumppania huijaamalla. Taloudellisen hyödyn tavoittelemisen vuoksi elintarvikepetoksia tutkitaan yleensä talousrikoksina. Talousrikokselle ei ole yleistä määritelmää Suomen rikoslaissa. Sisäministeriön määritelmän mukaan talousrikoksella tarkoitetaan yrityksen, julkishallinnon tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tai niitä hyväksi käyttäen tapahtuvaa, huomattavaan välittömään tai välilliseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rangaistavaa tekoa tai laiminlyöntiä (Verohallinto 2011, 10).

3.2 Elintarvikepetosten eri muodot

Elintarvikepetoksia tehdään monella eri tavalla. Kaikissa tekotavoissa yhdistävä tekijä on kuitenkin kuluttajan tai kauppakumppanin harhaanjohtaminen ja taloudellisen hyödyn saaminen. Yksinkertaisimmillaan mehua laimennetaan vedellä, jolloin kuluttaja tulee huijatuksi, mutta hänelle ei aiheudu tällaisesta elintarvikepetoksesta vakavaa haittaa. Pahimmassa tapauksessa

elintarvikepetoksen seurauksena kuluttaja voi joutua hengenvaaraan tai toiminnalla aiheutetaan jopa kuolemia, jos elintarvike esimerkiksi sisältää myrkyllisiä tai allergisoivia ainesosia, joita ei ole ilmoitettu tuoteselosteessa. Michiganin yliopiston tutkimuksen mukaan (Michigan State University 2014) yleisimmät elintarvikepetosten tekotavat ovat seuraavat:

Korvaaminen

- elintarvikkeen raaka-aineen korvaaminen halvemmalla raaka-aineella, esimerkiksi naudanlihan korvaaminen hevosenlihalla tai turskan korvaaminen halvemmalla seillä

Salaaminen

- elintarvikkeen huonon laadun tai muun elintarvikkeeseen tai sen valmistukseen liittyvän haitallisen seikan salaaminen, esimerkiksi lihakarjan ennaltaehkäisevä liiallinen lääkitseminen tai ruokajätteen käyttäminen elintarvikkeiden raaka-aineena

Virheelliset merkinnät

- virheelliset pakkausmerkinnät, joilla johdetaan kuluttajaa harhaan, esimerkiksi merkitsemällä pakkaukseen väärä alkuperämaa, muuttamalla päivämäärämerkintöjä, pakkaamalla tavallisesti tuotettu elintarvike luomutuotteen pakkaukseen, antamalla harhaanjohtavia tai katteettomia lupauksia tuotteesta (esim. terveysvaikutus)

Harmaa talous, harhauttaminen ja varkaudet

- elintarvikkeiden valmistaminen ja myyminen viranomaisvalvonnan ulkopuolella, esimerkiksi elintarvikkeiden valmistaminen ja varastoiminen tiloissa, joita ei ole ilmoitettu tai hyväksytty elintarvikekäyttöön
- varastetun tavaran ostaminen ja myyminen elintarvikekäyttöön
- elintarvikkeiden tarkastamatta jättäminen ja siten valvontamaksujen välttäminen
- elintarvikejätteen hävittäminen vastoin määräyksiä

Kielletyt ainesosat

- kiellettyjen aineiden lisääminen elintarvikkeeseen tuotteen ominaisuuksien näennäiseksi parantamiseksi, esimerkiksi melamiinin lisääminen maitoon proteiinipitoisuuden nostamiseksi tai elintarvikekäytössä kiellettyjen väriaineiden lisääminen mausteisiin värin parantamiseksi

Väärentäminen

- tunnettujen tuotemerkkien kopioiminen
- tuotteen pakkaaminen tunnetun tuotemerkin pakkaukseen

Laimentaminen

- halvemman raaka-aineen sekoittaminen kalliiseen raaka-aineeseen, esimerkiksi jonkin siemenöljyn sekoittaminen oliiviöljyyn, siirapin sekoittaminen hunajaan tai tammenterhojen sekoittaminen kahvipapujen joukkoon

Kaikki yllä mainitut tekotavat täyttävät EU:n elintarvikepetoksista antaman toiminnallisen määritelmän mutta ovat vakavuudeltaan eriasteisia. Vakavimmat seuraukset aiheutuvat silloin kun elintarvikkeesta korvataan, siihen lisätään tai sen sisällöstä salataan jotain, eikä kuluttaja tai kauppakumppani voi mitenkään epäillä elintarvikkeen olevan jotain muuta kuin sen on kerrottu olevan. Michiganin yliopisto (Michigan State University 2014) havainnollistaa eri tekomuotojen vakavuusasteet kuvan 1 mukaisesti:

Kuva 1. Elintarvikepetosten eri tekotavat ja tekojen vakavuusasteet (Michigan State University 2014).

Elintarvikepetoksesta on kyse myös silloin, kun elintarvikkeeksi tarkoitettujen kasvien viljelyssä käytetään sellaisia kasvinsuojeluaineita, joita ei ole hyväksytty tai niissä olevaa tehoainetta ei ole hyväksytty käytettäväksi EU:n alueella, kasvinsuojeluaine on väärennös tai viljelyssä käytetään tietylle kasville hyväksyttyä suojeluainetta jollekin toiselle kasville. Esimerkiksi vain tomaatille hyväksyttyjä kasvinsuojeluaineita ei saa käyttää salaatile. Turvallisuus- ja kemikaaliviraston (Tukes) ylitarkastaja Lotta Kailan mukaan (2018) kasvinsuojeluaineiden käyttäminen muulle kuin hyväksytylle kasville sisältää terveydellisen riskin sen vuoksi, että tietyille kasville hyväksytyyn suojeluaineeseen riskejä,

esimerkiksi suojeluaineen hajoavuutta, ei ole tutkittu muilla kasveilla. Kasvin-suojeluaineen jäämät eli kemikaalikuorma voi suojeluaineen väärän käytön vuoksi olla korkeampi kuin elintarvikekäyttöön tarkoitetulla tuotteella saisi olla. Samanlainen terveysriski sisältyy hyväksymättömien kasvinsuojeluaineiden käyttöön.

Kasvinsuojeluaineiden väärinkäytöksistä saatavat taloudelliset hyödyt voivat olla todella suuret. Kasvinsuojeluaineen rekisteröinti Suomessa maksaa halvimmillaan 1 000 euroa, kun kyseessä on rinnakkaisvalmiste eli valmiste, jonka käyttö on jo hyväksytty toisella tuotenimellä, mutta käytettävä kemikaali ja sen pitoisuus valmisteessa ovat samat. Täysin uuden kasvinsuojeluaineen rekisteröiminen Suomeen maksaa yli 100 000 euroa. (Kaila 2018.) Kasvinsuojeluaineet ovat myös hankintahinnaltaan kalliita. Ammattimaisessa alkutuotannossa käytettävät alkuperäiset kasvinsuojeluaineet sisältävät usein tutkimus-, tuotekehittely- ja laadunvalvontakuluja. Vääreännösten tekijät eivät näitä maksuja maksa, joten rikoksella saatava hyöty voi olla tekijälle merkittävä. Alempien tuotantokustannusten vuoksi kasvinsuojeluainetta voidaan myös myydä halvemmalla kuin aitoa tuotetta, joten kasvinviljelijän houkutus tarttua vääreännökseen voi olla suuri. Euroopan komission tekemän selvityksen mukaan EU-maissa myytävistä kasvinsuojeluaineista 8–10 prosenttia on vääreännettyjä. Suomessa vääreännettyjä kasvinsuojeluaineita tai kasvinsuojeluaineisiin liittyviä väärinkäyttöjä on paljastunut muutamia. (Finnsecurity ry 2015, 8.)

Kesällä 2017 Suomessa kasvukausi oli pahasti myöhässä ja viljasatojen kypsyminen oli vaarassa. Tukes sai tietoonsa, että joissakin tapauksissa viljapeltoon oli mahdollisesti ruiskutettu rikkakasvien torjuntaan hyväksyttyä glyfosaattia ennen viljasadon puimista tarkoituksena saada sato valmistumaan nopeammin. Glyfosaatin on epäilty olevan syöpävaarallinen kemikaali, ja aiheuttavan muun muassa sikiövaurioita ja gluteiiniyliherkkyyttä, mutta pitävää tieteellistä näyttöä haittavaikutuksista ei ole. (Mansikkamäki 2017.)

3.3 Tuotantoketjun riskit

Elintarviketurvallisuus rakentuu tuotantoketjun eri vaiheissa tehdyistä tutkimuksista ja valvonnasta, joiden tarkoituksena on taata elintarviketeollisuuden ja kuluttajien käyttöön päätyvien tuotteiden ja rehujen turvallisuus ja

ravintopitoisuus, tuotantoeläinten terveys ja hyvinvointi sekä kasvien terveys. Elintarviketurvallisuus tarkoittaa myös elintarvikkeiden alkuperää, sisältöä, merkintöjä ja käyttöä koskevan tiedon selkeyttä ja oikeellisuutta. (Euroopan unioni 2018.)

Elintarvikepetokseen johtava toiminta voi tapahtua missä tahansa tuotantoketjun vaiheessa, eivätkä ketjun kaikki osapuolet ole välttämättä tietoisia toisten toimijoiden petollisista toimintavoista. Joskus kyse on yksittäisen toimijan vilpillisestä toiminnasta, toisinaan mukana on elintarvikkeen tuotantoketjun useat toimijat. Pahimmassa tapauksessa koko tuotantoketjuun liittyy rikollista toimintaa. Mitä useampi toimija elintarvikkeen tuotantoketjussa on mukana, sitä suurempi on riski, että mukana on myös vilpillisesti toimivia tahoja. Pitkät ja monikansalliset tuotantoketjut tekevät myös elintarvikkeiden todellisen alkuperän jäljittämisestä hankalaa. (PwC 2016, 7.) Britanniaassa ja Pohjois-Irlannissa toimivan elintarviketurvallisuusviraston Food Standard Agencyn tutkimuksen (2016, 13) mukaan elintarvikeketjun eri tuotantovaiheissa tapahtuvia elintarvikepetoksia ovat esimerkiksi kuvassa 2 esitetyt tapaustyytit:

Tuotanto	Logistiikka	Vähittäiskauppa	Jätteiden hävittäminen
<ul style="list-style-type: none"> • raaka-aineen korvaaminen kokonaan tai osittain toisella • elintarvikkeiden valmistaminen lainvastaisin menetelmin, esim. teurastaminen ilman eläinlääkärin valvontaa • tuoteväärennökset • elintarvikkeiden valmistukseen hyväksymättömien tilojen käyttö • elintarvikekäyttöön hyväksymättömien raaka-aineiden käyttäminen • valvonnan ja valvontamaksujen laiminlyöminen • pakkausmerkintöjen väärentäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • elintarvikekäyttöön sopimattomien kuljetuskaluston ja varastotilojen käyttö • alkuperämaan väärentäminen • elintarvikekuljetusten varastaminen • elintarvikkeiden pakkaaminen harhaanjohtavin tiedoin varusteltuihin pakkauksiin, esim. normaali tuote luomupakkauksessa, bulkkituote brändipakkauksessa 	<ul style="list-style-type: none"> • tuotteen tuominen markkinoille laittomin keinoin, esim. tarkastamaton liha • harmaa talous, • pimeät markkinat, verkkokauppa • varastetun tavaran ostaminen tai myyminen • kuluttajan huijaaminen harhaanjohtavalla markkinoinnilla, esim. virheelliset lupaukset tuotteen terveysvaikutuksista 	<ul style="list-style-type: none"> • elintarviketuotannossa syntyvän jätteen tai elintarvikekäyttöön kelpaamattomien tuotteiden käyttäminen elintarvikkeiden raaka-aineena • pilaantuneiden ja hävitettäväksi kuuluvien elintarvikkeiden myyminen • tuotantolaitokseen palautettujen elintarvikkeiden käyttäminen uudelleen / uudelleen pakkaaminen ja palauttaminen myyntiin • elintarvikejätteen hävittäminen lainvastaisesti, esim. maahan hautaamalla -> jätemaksujen välttäminen

Kuva 2. Esimerkkejä elintarvikeketjun eri vaiheissa tapahtuvista elintarvikepetoksista (Food Standard Agency 2016, 13).

Vuonna 2013 Euroopassa paljastunut hevosenlihaskandaali on hyvä esimerkki monimutkaisen tuotantoketjun tuomista riskeistä. Alankomaissa toiminut lihatukuri Willy Selten toimitti lihaa usean vuoden ajan lukuisille elintarvikkeita valmistaville yrityksille 16:een Euroopan maahan, jotka valmistivat mm. pakasteaterioita ja hampurilaispihvejä kuluttajamyyntiin ja ravintoloihin. Yrityksille myytyyn naudanlihaan oli sekoitettu Willy Seltenin lihatukussa hevosenlihaa. Hevosenliha oli peräisin romanialaisesta teurastamosta, josta se oli kuljetettu Alankomaihin Belgian kautta. Liha oli lähtenyt Romaniasta asianmukaisesti hevosenlihana mutta muuttui matkalla asiakirjoja väärentämällä naudanlihaksi. Petosketju alkoi purkautua, kun irlantilaisien elintarvikkevalvontaviranomaisten tekemissä valvontatesteissä Britanniassa pakasteena myydyistä naudanjauhelihapihveistä paljastui hevosen DNA:ta. Naudanlihaa sisältävistä elintarvikkeista kerättiin näyttöä useissa Euroopan maissa, ja tulosten seurauksena 50 miljoonaa kiloa erilaisia naudanlihaelintarvikkeita vedettiin myynnistä. Monilla hevosenlihaa sisältäneillä tuotteilla oli pitkä, jopa kahdeksan toimijan tuotantoketju. Tutkimuksissa paljastui, että osa tuotantoketjun toimijoista oli tietoisia vilpillisestä toiminnasta. Tapaus oli poikkeuksellisen laaja. Willy Seltenillä oli 132 kotimaista ja 370 ulkomaista asiakasta. Näillä asiakkailla oli puolestaan omia asiakkaita, ja naudanlihana myytyä hevosenlihaa oli toimitettu yhteensä 7050:lle eurooppalaiselle yritykselle. (BBC News 2013.) Willy Seltenin tapaus johti tarkempaan valvontaan ja vuoden 2013 lopussa paljastui uusi, edellistä vakavampi hevosenlihaskandaali. Ranskassa paljastui, että lääketestaukseen käytettyjä hevosia oli myyty suunnitelmallisesti elintarviketeollisuuden hyödynnettäviksi. Tapauksen yhteydessä Ranskan poliisi pidätti yhteensä 21 ihmistä. Pidätettyjen joukossa oli muun muassa lihantuottajia, tukkukauppiaita ja eläinlääkäreitä. (Orjala 2013.)

3.4 Elintarvikepetosten syyt ja seuraukset

Elintarvikepetoksissa on harvoin kyse tarkoituksesta vahingoittaa kuluttajien terveyttä tietoisesti, toiminnan tarkoituksena on pääsääntöisesti odotettavissa olevat suuret ja nopeasti saatavat taloudelliset hyödyt. Usein tekoihin liittyy myös talousrikollisuutta, harmaata taloutta ja elintarviketurvallisuuden rikkomista. Elintarvikepetokset ovat erittäin houkutteleva rikollisuudenala, koska elintarvikkeilla huijaaminen on helppoa ja tuottoisaa. Elintarvikkeiden kysyntä on jatkuvaa, joten taloudelliset hyödyt voivat olla hyvinkin suuria ja hyöty on

saatavissa nopeasti. Kilpailu elintarvikealalla on kovaa, eikä taloudellista menestystä riitä kaikille. Se, että kulut voidaan kääntää tuotoksi, saattaa houkuttaa petolliseen toimintaan. Miksi maksaa esimerkiksi elintarvikejätteen hävittämisestä, jos jätteistä voi saada tuottoa käyttämällä ne elintarvikkeiden raaka-aineena? (Brotherus 2018a; Immonen 2018.)

Rikolliseen toimintaan ryhtymisen houkuttelevuutta lisää viranomaistoiminnan puutteelliset resurssit, jonka vuoksi kiinnijäämisen riski on vähäinen. Tavaroiden vapaa liikkuvuus EU:ssa asettaa valvonnalle haasteita. Tulliviranomaiset näkevät tuontieristä vain paperit, eivät kuorman sisältöä. Jokaisen tuontierän tarkastaminen on mahdotonta, ja valvonta perustuu pistokokeisiin. Suomessa elintarvikevalvonta on riskiperusteista, ja ns. vähäisen riskin paikoissa valvontaa tehdään harvoin, vain muutamia kertoja vuodessa. Elintarvikepetosten tunnistaminen on lisäksi erittäin vaikeaa, sitä ei useinkaan huomaa visuaalisesti tai maun perusteella. Kiinnijäämisen riskiä vähentää myös se, että suuretkin elintarvike-erät kulutetaan nopeasti loppuun, eikä vilpillisestä toiminnasta välttämättä jää todisteita. Vaikka kiinni jäisikin, rangaistukset osassa EU-maista ovat niin mitättömän pienet, että sillä ei ole käytännössä toiminnan kannalta juurikaan merkitystä. (Brotherus 2018a; Finnsecurity ry 2015, 9.) Pienen kiinnijäämisen riskin ja mitättömien rangaistusten vuoksi huumerikolliset ja muu järjestäytynyt rikollisuus levittäytyvät voimakkaasti myös elintarvikealalle. Elintarvikealaa käytetään helpon ja nopean taloudellisen hyödyn saamisen lisäksi rikollisella toiminnalla, esimerkiksi huumekaupalla, saatujen rahojen pesemiseen ja muun rikollisen toiminnan rahoittamiseen. (Whittle 2016; Burtsov 2017.)

Elintarvikepetoksiin ryhtymisen houkuttelevuutta lisää omalta osaltaan myös kuluttajien käyttäytyminen ja vaatimukset. Kuluttajat arvostavat elintarvikkeissa ja ruoassa yhä enemmän laatua ja puhtautta. Esimerkiksi italialaisia juustoja ja oliiviöljyjä ja ranskalaisia viinejä pidetään laadukkaina tuotteina, joista ollaan valmiita maksamaan enemmän. Suomi ja muut pohjoismaat ovat tunnettuja puhtaasta ja turvallisesta ruoasta ja raaka-aineista. Laatuun, puhtauteen ja turvallisuuteen liittyvällä maineella on houkuttelevaa ratsastaa ja ottaa maineesta kaikki saatavissa oleva hyöty. Myös kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuus voi lisätä elintarvikepetoksia. Kuluttajat haluavat tuotteita, joita ei joko ole saatavilla tai niiden tuottaminen on kallista. Luomutuotteiden

kysyntä kasvaa jatkuvasti, osa kuluttajamyynnissä suosituista kalalajeista on saalistettu lähes loppuun, ilmastonmuutos muuttaa viljely- ja kasvatusolosuhteita ja satojen tuottoa. Kun kysyntää on saatavuutta enemmän, rikolliset ottavat tilanteesta hyödyn irti tuomalla markkinoille väärennettyjä tai muuten petollisesti valmistettuja tai markkinoituja elintarvikkeita. (Finnsecurity ry 2015, 10.)

Elintarvikepetoksilla, kuten kaikella rikollisuudella, on negatiivisia vaikutuksia yhteiskuntaan. Elintarvikepetokset aiheuttavat elintarviketeollisuudelle ja yrityksille merkittäviä taloudellisia menetyksiä. Kun liikkeellä on huonolaatuisia tai jopa vaarallisia elintarvikkeita, kuluttajien luottamus alaa kohtaan heikenee ja vähentää tuotteiden kysyntää aiheuttaen elintarvikealan toimijoille taloudellisia menetyksiä. Väärennettyjen tuotteiden tuominen markkinoille vääristää kilpailua yritysten kesken, ja saattaa aiheuttaa rehellisesti toimivien yritysten poistumisen markkinoilta. Tuoteväärennökset aiheuttavat yrityksille maineen menetyksiä ja saattavat vaikuttaa kuluttajien ostopäätöksiin, jos he eivät voi olla varmoja onko kyseessä aito laatumerkin tuote vai väärennös. Miksi ostaa tunnettua laatumerkkiä kalliimmalla, jos kuitenkin on mahdollisuus tulla huijatuksi? Pimeät markkinat ja harmaa talous vääristävät elintarvikealan hintatasoa ja vähentävät elintarvikealan sekä muiden elintarvikealaan liittyvien toimialojen, kuten pakkaus-, varastointi- ja kuljetusliikkeiden työpaikkoja. Harmaa talous ruokkii myös laittoman ja pimeän työvoimankäyttöä, jotka voivat johtaa elintarvikepetosten lisäksi muihin rikoksiin, esimerkiksi ihmiskauppaan. (Finnsecurity ry 2015, 14–15; Verohallinto 2011, 22–23.)

Maatalous- ja elintarvikeala on yksi Euroopan unionin suurimmista talouden aloista noin 715 miljardin euron vuosittaisella tuotolla. Ala myös työllistää merkittävän paljon eurooppalaisia, noin 48 miljoonaa ihmistä vuosittain. Laajat ja merkittävät elintarvikepetokset vaikuttavat negatiivisesti eurooppalaisen elintarviketeollisuuden maineeseen ja saattavat aiheuttaa laskua eurooppalaisten elintarvikkeiden vientiin muualle maailmaan. Elintarvikepetosten vuoksi yhteiskunnalta voi jäädä merkittävästi yhteiskunnan hyväksi käytettäviä tuloja saamatta, kun petollisesti toimivat elintarvikeketjun toimijat jättävät valvonta-, tarkastus- ja jätemaksuja sekä veroja ja muita viranomaismaksuja maksamatta. Maksujen laiminlyönti tuo vilpillisesti toimiville yrityksille myös perusteetonta etua vääristäen rehellistä kilpailua ja hankaloittaa alalla rehellisesti toimivien

yritysten kilpailuasemaa. (Finnsecurity ry 2015, 14–15; Verohallinto 2011, 22–23.)

4 ELINTARVIKEPETOKSET JA LAINSÄÄDÄNTÖ

Elintarvikepetoksella ei ole erikseen määriteltyä rikosnimikettä Suomessa. Elintarvikepetoksina käsiteltävät tapaukset voivat täyttää monen eri rikosnimikkeen tunnusmerkistöjä, joten soveltuvia rikosnimikkeitäkin on tapauskohtaisesti monia. Käytännössä elintarvikepetoksiksi luettavat teot käsitellään Suomessa tämänhetkisen lainsäädännön puitteissa yleensä elintarvikelain mukaan elintarvikerikkomuksena tai rikoslain mukaan terveystorjuntarikoksena. Elintarvikepetoksiin sovellettavat lait ja rangaistuskäytännöt vaihtelevat eri Euroopan maissa. Monissa maissa huolimattomuudesta tai törkeästä huolimattomuudesta tehdyt teot elintarvikkeisiin liittyen käsitellään rikkomuksina, joista rangaistus on hallinnollinen sanktio. Suomessa ei ole käytössä hallinnollisten sanktioiden järjestelmää elintarvikesektorilla, mutta EU-lainsäädäntö velvoittaa rankaisemaan kaikista rikkomuksista. Suomessa elintarvikelainsäädäntöä koskevat rikkomukset ja rikokset menevät hallinnollisen sanktiojärjestelmän sijaan rikosprosessiin ja niistä annetaan rangaistus sovellettavan lain mukaan. (Brotherus 2018b.) Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ainoastaan Suomessa elintarvikepetoksiin sovellettavia lakeja ja rikosnimikkeitä.

4.1 Elintarvikelainsäädäntö

Euroopan parlamentin ja neuvoston yleinen elintarvikeasetus (EY) 178/2002 antaa pohjan kaikelle elintarvikelainsäädännölle EU:n jäsenmaissa. Asetuksen mukaan elintarvikelainsäädännöllä on pyrittävä kuluttajien etujen ja elintarvikekaupan rehellisten menettelytapojen suojeluun, huomioiden tarpeen mukaan eläinten terveyden ja hyvinvoinnin suojelu sekä kasvien terveyden ja ympäristön suojelu. Elintarvikesetuksen (EY) 178/2002 8. artiklan mukaan elintarvikelainsäädännön on pyrittävä suojaamaan kuluttajien etuja ja tarjoamaan kuluttajille lähtökohdat tietoon perustuvien elintarvikevalintojen tekemiseksi. Sen tavoitteena on ehkäistä

- a) vilpilliset menettelyt,
- b) elintarvikkeiden väärentäminen ja
- c) kaikki muut menettelytavat, jotka voivat johtaa kuluttajia harhaan.

Elintarvikelainsäädännön mukaan vastuu tuotteista on aina elintarvikealan toimijalla. EU:n yleisen elintarvikeasetuksen (EY) 178/2002 mukaan elintarvike-toimijalla on aina vastuu tuotteistaan. Asetuksen artiklojen 17 ja 19 mukaan elintarviketoimijan tulee tuntea valmistamiinsa ja myymiinsä elintarvikkeisiin liittyvät riskit ja tuntea niihin liittyvä lainsäädäntö sekä varmistaa, että kaikki harjoittamaansa elintarviketoimintaan liittyvät lainsäädännön vaatimukset täyttyvät. Tämän lisäksi elintarvikealan toimijalla on velvollisuus ilmoittaa viranomaisille välittömästi, jos hän huomaa tai epäilee, että sen maahantuoma, tuottama, jalostama, valmistama tai jakelema elintarvike ei täytä lain asettamia vaatimuksia. Elintarviketoimijan pitää myös itse ryhtyä toimiin kuluttajille haitallisten tuotteiden vetämiseksi pois markkinoilta välittömästi, kun hän on huomannut mahdollisen turvallisuusriskin.

EU:n yleisen elintarvikeasetuksen ohella elintarvikealan erityissäätely määräytyy kansallisen elintarvikelain mukaan. Elintarvikelain (13.1.2006/23) tarkoituksena on:

- 1) *varmistaa elintarvikkeiden ja niiden käsittelyn turvallisuus sekä elintarvikkeiden hyvä terveydellinen ja muu elintarvikemääräysten mukainen laatu (laatuavoite)*
- 2) *varmistaa, että elintarvikkeista annettava tieto on totuudenmukaista ja riittävää eikä johda harhaan (informaatioavoite)*
- 3) *suojata kuluttajaa elintarvikemääräysten vastaisten elintarvikkeiden aiheuttamilta terveysvaaroilta ja taloudellisilta tappioilta (suojavaite)*
- 4) *varmistaa elintarvikkeiden jäljitettävyys (alkuperäavoite)*
- 5) *turvata korkealaatuinen elintarvikevalvonta (valvottavuusavoite)*
- 6) *osaltaan parantaa elintarvikealan toimijoiden toimintaedellytyksiä (toiminnallisuusavoite)*

Luvussa 3.2 esitetyt elintarvikepetosten tyypillisimmät tekotavat rikkovat useita kohtia sekä EU:n yleisessä elintarvikeasetuksessa, että kansallisessa elintarvikelaissa. Elintarvikelain (13.1.2006/23) 79. §:ssä säädetään elintarvikerikkomuksesta. Elintarvikerikkomuksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että joku **tahallaan tai huolimattomuuttaan**

- 1) valmistaa, tuo maahan, vie maasta, pitää kaupan, tarjoilee tai muutoin luovuttaa elintarvikkeen, joka ei täytä elintarvikelain 7. §:ssä annettuja vaatimuksia elintarvikkeen koostumuksesta, laadusta, lisäaineista, aromeista, ravintoaineista, valmistuksen apuaineista, elintarvikkeen kanssa kosketukseen joutuvista materiaaleista ja tarvikkeista sekä niiden käytöstä ja puhtausvaatimuksista
- 2) harjoittaa elintarvikelain mukaista toimintaa sellaisessa elintarvikehuoneistossa tai alkutuotantopaikalla, jota ei ole tämän lain mukaisesti hyväksytty, josta ei ole tehty tämän lain mukaista ilmoitusta tai jonka toiminta on väliaikaisesti, osittain tai kokonaan kielletty,
- 3) rikkoo elintarvikelain 19. §:ssä säädetyn omavalvontavelvoitteen,
- 4) rikkoo valvontaviranomaisen elintarvikelain 55., 57., 59. ja 66. §:ien nojalla antamaa määräystä elintarvikemääräysten vastaisuuden poistamisesta, elintarvikkeen markkinoilta poistamisesta, elintarvikkeen hävittämisestä tai markkinoinnin oikaisusta, 56. §:n nojalla antamaa elintarvikkeen valmistus-, käyttö-, tuonti ja vientikieltoa, 65. §:n nojalla antamaa markkinointikieltoa, 58. §:n nojalla antamaa haltuunottopäätöstä, 60. §:n nojalla antamaa hylkäyspäätöstä taikka 61. tai 62. §:n nojalla antamaa hyväksymisen peruuttamista koskevaa päätöstä,
- 5) laiminlyö 24. tai 25. §:ssä tarkoitetun elintarvikealan toimijan tiedonantovelvollisuuden koskien esille tulleita terveysvaaroja, esim. ruokamyrkytykset tai zoonootit eli tartuntataudit tai niiden aiheuttajien esiintyminen elintarvikkeissa ja tuotantoeläimissä
- 6) valvontaviranomaisen huomautuksesta tai kiellosta huolimatta toimittaa alkutuotantopaikalta sellaista elintarviketta, joka ei täytä elintarvikelain tai sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten vaatimuksia, tai
- 7) antaa elintarvikelain 9. §:n vastaisesti väärää tai muuten harhaanjohtavia tietoja elintarvikkeesta tai sen ominaisuuksista.

Huomionarvoista on, että elintarvikerikkomuksen tunnusmerkistö täyttyy, vaikka teko ei olisikaan tahallinen. Teon aiheuttanut tai siihen johtanut huolimattomuus riittää. Elintarvikelainsäädännön perusperiaatteen mukaan vastuu tuotteista on aina elintarvikealan toimijalla, ja toimijan on tunnettava omaan toimintaansa liittyvät riskit ja toimintaa koskeva erityislainsäädäntö (EY 178/2002). Elintarvikelain 79. § asettaa vastuuseen koko elintarvikeketjun toimijat valmistajasta, maahantuojasta ja maasta viejästä aina myyjään ja ravintoloitsijaan asti.

Elintarvikerikkomuksen tunnusmerkistön täyttäviä tekoja ovat esimerkiksi elintarvikkeen harhaanjohtava markkinoiminen perättömillä terveysvaikutuksilla tai tavallisesti tuotetun elintarvikkeen markkinoiminen luomutuotteena. Nämä teot voisivat toisaalta täyttää myös markkinointirikoksen tunnusmerkistön. Rikoslain (19.12.1889/39) 30. luvun 1. §:n mukaan markkinointirikoksesta on tuomittava sakkoon tai enintään yhden vuoden vankeuteen se, joka tavaroiden, palveluksien, kiinteistöjen, yksityisen osakeyhtiön arvopapereiden tai muiden hyödykkeiden ammattimaisessa markkinoinnissa antaa markkinoinnin kohdeyhmän kannalta merkityksellisiä totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja. Tässä kohtaa on hyvä huomioida markkinointirikoksen ja elintarvikerikkomuksen erona se, että markkinointirikos on tahallisenä tekona rangaistava, elintarvikerikkomuksessa rangaistavuuteen riittää teon aiheutuminen huolimattomuudesta. Elintarvikerikkomuksen tunnusmerkistön täyttää myös virheellinen tai puutteellinen tuoteseloste, elintarvikkeen väärän alkuperän ilmoittaminen, elintarvikkeen pakkaaminen elintarvikelainsäädännön vastaisesti ja elintarvikkeeseen hyväksymättömien tuotanto- ja varastotilojen käyttö. Elintarvikerikkomuksista voidaan elintarvikelain 79. §:n mukaan määrätä sakkorangaistus.

Pirkanmaan käräjäoikeus antoi 4.11.2010 sakkorangaistuksen elintarvikerikkomuksesta yrittäjälle, joka oli rikkonut Eviran elintarvikelain 59. §:n nojalla antamaa takaisinvento- ja hävitysmääräystä. Yrittäjä oli vienyt Eviran antaman määräyksen jälkeen ravintolisänä markkinoitua Full Contant Max Potency -tuotetta 240 rasiaa ulkomaille. Ravintolisänä myyty tuote oli määrätty markkinoilta takaisinvedettäväksi ja hävitettäväksi valvontaviranomaisen valvonassa tuotteesta löytyneen sildenafiliili-lääkeaineen kaltaisen aineen vuoksi. Kyseinen lääkeaine on Suomessa määritelty reseptilääkeaineeksi ja sillä voi olla käyttäjälleen vakavia sydänperäisiä haittavaikutuksia. (Fimea 2009; Pirkanmaan käräjäoikeus 10/6776.)

4.2 Rikoslaki

Elintarvikepetokseen soveltuvia rikosnimikkeitä löytyy kansallisesta rikoslaista (19.12.1889/39) useampia riippuen tekotavasta ja teon tahallisuudesta. Kun elintarvikepetoksen seuraukset aiheuttavat ihmisten henkeen tai terveyteen kohdistuvaa vaaraa, joka on aiheutunut tahallisuudesta tai törkeästä huolimattomuudesta, kyseessä voi olla esimerkiksi terveysrikos. Elintarvikelain 79. §:n

mukaan rangaistus vastoin elintarvikelakia tai sen nojalla annettuja säännöksiä ja määräyksiä tehdystä terveystrikoksesta säädetään rikoslain 44. luvun 1. §:ssä. Kyseinen rikoslain kohta sisältää viittauksia useampaan erityislainsäädäntöön mutta terveystrikoksen tunnusmerkistö täyttyy, jos joku **tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta** kasvinsuojeluaineista annetun lain (1259/2006), elintarvikelain (23/2006) taikka näiden nojalla annetun säännöksen tai yleisen tai yksittäistapausta koskevan määräyksen vastaisesti valmistaa, käsittelee, tuo tai tahallaan yrittää tuoda maahan, pitää hallussaan, varastoi, kuljettaa, pitää myynnissä, välittää tai luovuttaa elintarviketta siten, että teko **on omiaan aiheuttamaan vaaraa toisen hengelle tai terveydelle**.

4.2.1 Terveystriko

Terveystrikoksen tunnusmerkistö on hyvin laaja ja yksityiskohtainen erityislainsäädännön viittausten ja näiden lainsäädäntöjen sisältämien useiden viranomaismääräysten vuoksi. Lain kohta asettaa vastuuseen koko elintarvikeketjun kaikki toimijat valmistajasta, maahantuojasta, varastojasta, kuljettajasta myyjään asti. Tässäkin on huomionarvoista, että teon ei tarvitse olla tahallinen. Tunnusmerkistön täyttymiseen voi riittää törkeä huolimattomuus. Se, pidetäänkö huolimattomuutta törkeänä, ratkaistaan rikoslain 3. luvun 7. §:n mukaan kokonaisarvostelun perusteella, jossa otetaan huomioon rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Toinen huomion arvoinen asia tässä lainkohdassa on ”on omiaan aiheuttamaan” -määritelmä. Tämän mukaan tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että teosta aiheutuu konkreettista vaaraa tai vahinkoa. Riittää, että vahingon tai vaaran aiheutuminen on mahdollista. (Frände 2007, 90.)

Elintarvikepetosten yleisimmistä tekotavoista useat voivat edellä tarkastellun valossa täyttää terveystrikoksen tunnusmerkistön. Esimerkiksi tarkastamattoman lihan myyminen ja käyttö elintarviketarkoitukseen, elintarvikekäyttöön kelpaamattoman tai pilaantuneen raaka-aineen käyttäminen sekä elintarvikkeen päivämäärän muuttaminen ovat omiaan aiheuttamaan vaaraa ihmisten hengelle tai terveydelle. Terveystrikoksen tunnusmerkistö täyttyy myös muun muassa siinä tapauksessa, että elintarvikkeeseen lisätään jotain kiellettyä ainesosaa, esimerkiksi elintarvikekäyttöön hyväksymättömiä väriaineita, tai

ainesosa korvataan salaa jollain toisella, mahdollisesti allergeenisella ainesosalla, ja tällä toiminnalla aiheutetaan vaaraa kuluttajan hengelle tai terveydelle. Terveysrikoksen tunnusmerkistön voi täyttää myös elintarvikepetoksen tekotapa, jossa kasvinsuojeluaineita käytetään vilpillisesti aiheuttaen kasville liian suuret kemikaalipitoisuudet, jonka seurauksena jonkun terveys tai henki voi olla vaarassa. Terveysrikoksesta voidaan tuomita sakkoon tai enintään kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen (Rikoslaki 44. luku 1. §).

Tampereen kaupungin ympäristöterveysyksikön vuonna 2015 tekemässä tarkastuksessa paljastui, että tamperelaisessa ravintolassa ja ravintolan yhteydessä olleessa myymälässä oli käytetty ja myyty eläinperäisiä elintarvikkeita, joiden päiväys oli mennyt umpeen vuosia aikaisemmin. Yrityksen työntekijä oli muuttanut elintarvikkeiden päivämääriä, ja toimitusjohtaja oli ollut tietoinen tästä toiminnasta. Tuotteita takavarikoitiin ja hävitettiin lähes 4 000 kg. Pirkanmaan käräjäoikeus tuomitsi sekä työntekijän että toimitusjohtajan terveystrikoksesta 50 päiväsakkoon. (Pirkanmaan käräjäoikeus 17/132441.)

4.2.2 Terveyden vaarantaminen

Rikoslaisissa olevat terveyden vaarantaminen ja törkeä terveyden vaarantaminen voivat olla elintarvikepetoksiin sovellettavia rikosnimikkeitä esimerkiksi silloin, kun kyseessä on jonkin elintarvikekäytössä kielletyn tai myrkyllisen ainesosan lisääminen elintarvikkeeseen tai elintarvikkeen raaka-aineeseen. Rikoslain 34. luvun 4. §:n mukaan terveyden vaarantamiseen syyllistyy se, joka *myrkyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla saattaa terveydelle vaaralliseksi elintarvikkeen tai muun ihmisten nautittavaksi tai käytettäväksi tarkoitetun aineen taikka pitää sellaista vaaralliseksi saatettua ainetta muiden saatavilla, siten, että teko on omiaan aiheuttamaan yleistä hengen tai terveyden vaaraa.*

Terveyden vaarantaminen muuttuu törkeäksi terveyden vaarantamiseksi siinä tapauksessa, että *terveyden vaarantaminen tehdään aiheuttaen suurelle ihmismäärälle vakavaa hengen tai terveyden vaaraa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä* (Rikoslaki 34. luku 5. §).

Terveyden vaarantamisrikokset poikkeavat terveystrikoksesta siten, että terveystrikoksessa tunnusmerkistö voi täytyä silloinkin, kun teko on aiheutunut

törkeästä huolimattomuudesta, terveyden vaarantamisrikokset taas ovat rangaistavia tahallisina tekoina tai teon yrityksinä. Terveyden vaarantamisessa, samoin kuin terveystrikoksessa, tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä konkreettisen vaaran tai vahingon aiheutumista eli kenenkään ei ole tarvinnut syödä tai ostaa terveydelle vaarallista elintarviketta. ”On omiaan aiheuttamaan” -määritelmän mukaisesti riittää, että vahingon tai vaaran aiheutuminen on mahdollista. Yleisellä vaaralla tarkoitetaan, että vaara kohdistuu sattumanvaraiseen, ennalta määräämättömään ihmisjoukkoon (Frände 2007, 93). Sen sijaan törkeän terveydenvaarantamisen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää konkreettista vaaran aiheuttamista. Terveyden vaarantamisesta voidaan rikoslain 34. luvun 4. §:n mukaan tuomita vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Törkeästä terveyden vaarantamisesta rangaistus on rikoslain 34. luvun 4. §:n mukaan vähintään kaksi vuotta ja enintään kymmenen vuotta vankeutta. Molemmissa rikosnimikkeissä myös yritys on rangaistava.

Muita elintarvikepetoksiin sovellettavia rikosnimikkeitä voivat olla esimerkiksi seuraavat rikoslain rikosnimikkeet:

- 30. luku 1. § Markkinointirikos (sakkoa tai enintään 1 vuosi vankeutta)
- 33. luku 1. § Väärennys (sakkoa tai enintään 2 vuotta vankeutta)
- 33. luku 2. § Törkeä väärennys (sakkoa tai enintään 2 vuotta vankeutta)
- 36. luku 1. § Petos (sakkoa tai enintään 2 vuotta vankeutta)
- 36. luku 2. § Törkeä petos (4 kuukautta - 4 vuotta vankeutta)
- 36. luku 3. § Lievä petos (sakkoa)

Pahimmassa tapauksessa myös rikoslain 21. luvun 8. §:n kuolemantuottamus ja 10. §:n vammantuottamus voivat olla elintarvikepetoksiin sovellettavia rikosnimikkeitä. Elintarvikepetoksiin liittyvät rikokset eivät aina rajoitu pelkästään elintarvikkeen tuotantoon, jakeluun, ominaisuuksiin tai markkinointiin liittyviin rikoksiin. Elintarvikepetosten tutkinnan yhteydessä voi paljastua myös muuta vakavaa rikollisuutta, kuten ihmiskauppaa, rahanpesua, huumausaine-, ympäristö- ja eläinsuojelurikoksia (Immonen 2018).

4.3 Rangaistuskäytäntö

Suomen rangaistuskäytäntöä elintarvikepetoksiksi luokiteltavien rikosten osalta tutkittiin haastattelemalla elintarvikepetoksiin perehtyneitä viranomaisia ja tutkimalla saatavilla olevia oikeuden päätöksiä. Suomessa tähän mennessä annetut rangaistukset elintarvikepetoksiksi luokiteltavista teoista ovat olleet pääsääntöisesti sakkoa (rikosnimikkeenä joko elintarvikerikkomus tai terveysrikos). Sakot ovat olleet todella pieniä, muutaman sadan tai tuhannen euron suuruisia. Joissain sellaisissa tapauksissa, joissa taloudellinen hyöty on ollut merkittävä, on rangaistuksena ollut myös menettämisseuraamus, eli rikoksella saatu taloudellinen hyöty on tuomittu valtiolle menetetyksi. Taloudellisen hyödyn suuruuden osoittaminen voi elintarvikepetosten osalta tosin olla vaikeaa.

Oulun kärjäoikeus antoi kesäkuussa 2016 päätöksen tapauksessa, jossa kala-alantoimija oli käsitelty, perannut ja myynyt 7 500 kg kalaa kalankasvatustiloksessa, jonka elintarvikevalvontaviranomainen oli määrännyt toimintakieltoon. Toimintakielto oli määrätty, koska toiminnan edellytykset eivät täyttäneet elintarvikelainsäädännön vaatimuksia ja tuotantotiloissa oli selkeä hygieniariski. Syyttäjä oli laskenut toiminnalla saadun 22 500 euron taloudellisen hyödyn ja vaati summan menettämistä valtiolle. Kärjäoikeuden kannan mukaan syyttäjän vaatima menettämisseuraamus on aiheellinen, mutta taloudellisen hyödyn selvittäminen jälkikäteen on vaikeaa ja arvioi rikoksen tuottamaksi taloudelliseksi hyödyksi 10 000 euroa. Kärjäoikeus otti huomioon myös tekijän taloudellisen tilanteen ja kohtuullisti tekijän taloudelliseen asemaan liittyvien seikkojen vuoksi valtiolle menetetyksi kolme neljäsosaa eli 7 500 euroa rikoksen tuottamasta taloudellisesta hyödyistä. (Oulun kärjäoikeus 13/104538.)

Kaikki tätä tutkimusta varten haastatellut viranomaiset ovat sitä mieltä, että elintarvikepetoksiin luokiteltavista rikoksista tuomittavat rangaistukset ovat Suomessa tällä hetkellä liian pieniä, eikä niillä ole riittävän suurta ennaltaehkäisevää vaikutusta. Muutaman sadan euron sakko ei saa vilpillisesti toimivaa tuottajaa tai muuta elintarvikealan toimijaa lopettamaan vilpillistä toimintaansa, jos saatavilla on nopeasti ja helposti suurta taloudellista hyötyä. Haastateluissa tuli esille huoli siitä, että mitättömät rangaistukset myös houkuttelevat rikollisia siirtymään muusta vakavasta rikollisuudesta elintarvikesektorille ja

elintarvikepetosten pariin. Esimerkiksi huumerikoksissa kiinnijäämisen riski on elintarvikepetoksia huomattavasti suurempi ja rangaistukset kovempia. Italiassa mafia on jo syvällä elintarvikebisneksessä, ja on hyvin todennäköistä, että myös muualla maailmassa järjestäytynyt rikollisuus tulee levittäytymään elintarvikesektorille. Rikollisjärjestöille on sinänsä aivan sama, mistä raha tulee, ja elintarvikepetokset tarjoavat rahan tekoon helpon kanavan. Viranomaisien tiedossa on hyvin, että rikollisjärjestöjen toiminta on monikansallista ja rikollista toimintaa voidaan organisoida sellaisiin maihin, joissa kiinni jäämisen riski ja rangaistukset ovat kaikista pienimmät. Suomen pienet rangaistukset ja liian vähäiset viranomaisresurssit elintarvikepetoksiin liittyvän valvonnan, tunnistamisen, tutkimisen, ennaltaehkäisyyn ja koulutuksen suhteen tekevät maasta houkuttelevan myös kansainväliselle rikollisuudelle.

EU:n elintarvikelainsäädäntöä koskeva uusi valvonta-asetus (EY) 625/2017 tulee voimaan 14.12.2019, ja sen odotetaan tuovan muutoksia tähänhetkiseen rangaistuskäytäntöön. Uudessa asetuksessa on selkeä vaatimus, että käytettävien rangaistusten on oltava tehokkaita ja varoittavia tapauksissa, joissa vilpillisin ja petollisin keinoin rikotaan elintarviketurvallisuudesta, elintarvikkeiden laadusta ja terveellisyydestä, rehellisestä kaupankäynnistä ja kuluttajien suojelemisesta annettua lainsäädäntöä ja määräyksiä. Asetuksessa määrätään myös taloudellisten seuraamusten vähimmäismäärästä. Vilpillisin ja petollisin menettelyin saadusta taloudellisesta hyödystä sovellettaisiin siis jatkossa aina menettämisseuraamuksen kaltaista rangaistusta. Valvonta-asetuksen (EY) 625/2017 139. artiklan mukaan

- 1. Jäsenvaltioiden on säädettävä tämän asetuksen rikkomiseen sovellettavista seuraamuksista ja toteutettava kaikki tarvittavat toimenpiteet, joilla varmistetaan, että ne pannaan täytäntöön. Säädettyjen seuraamusten on oltava tehokkaita, oikeasuhteisia ja varoittavia. Jäsenvaltioiden on viimeistään 14 päivänä joulukuuta 2019 ilmoitettava näistä säännöksistä komissiolle ja niihin vaikuttavista mahdollisista myöhemmistä muutoksista viipymättä.*
- 2. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että tämän asetuksen ja 1 artiklan 2 kohdassa tarkoitettujen sääntöjen rikkomisiin, joita tehdään petollisten tai vilpillisten käytäntöjen avulla, sovellettavissa taloudellisissa seuraamuksissa otetaan huomioon kansallisen lainsäädännön mukaisesti vähintään joko toimijalle koitua taloudellinen hyöty tai tapauksen mukaan prosenttiosuus toimijan liikevaihdosta.*

Myös kansallinen elintarvikelakimme on uudistumassa, sillä maa- ja metsätalousministeriössä valmistellaan vuonna 2018 elintarvikelain kokonaisuudistusta. Maa- ja metsätalousministeriön lainsäädäntöneuvos Anne Haikosen mukaan (2018) samalla arvioidaan, missä määrin EU:n uuden valvonta-asetuksen (EY) 625/2017 säännökset edellyttävät lisäksi kansallista sääntelyä. EU:n asetukset ovat voimassa sellaisenaan kaikissa EU:n jäsenmaissa, mutta lähtökohtaisesti hallinnollisista pakkokeinoista samoin kuin rikosoikeudellisista seuraamuksista säädetään kuitenkin kansallisessa lainsäädännössä. Uutta elintarvikelakia valmisteleva työryhmä ei ollut huhtikuun lopussa 2018 tehnyt päätöksiä sen osalta, edellyttääkö kyseisen valvonta-asetuksen 139. artikla muutoksia kansalliseen lainsäädäntöön. Uuden elintarvikelain on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2019 aikana.

5 VIRANOMAISVALVONTA EUROOPASSA JA SUOMESSA

Elintarvikepetosten ehkäisemiseksi ja löytämiseksi tehdään Euroopassa yhä enemmän töitä. Elintarvikkeisiin ja elintarviketurvallisuuteen liittyviä rikkomuksia ja rikoksia on tehty jossain määrin epäilemättä aina, mutta vuonna 2013 Euroopassa paljastuneen hevosenlihaskandaalin myötä viranomaisvalvontaa on laajennettu ja kehitetty uusia menetelmiä vastaavan kaltaisten väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Euroopassa elintarvikkeisiin ja niiden turvallisuuteen liittyvää valvontaa tehdään monen eri viranomaisen toimesta kansallisesti, eri jäsenmaiden välillä sekä yhteistyössä muun maailman kanssa. Elintarvikepetosten tunnistamiseksi ja ehkäisemiseksi on kehitetty esimerkiksi dna- ja isotooppianalyysiin perustuvia tutkimusmenetelmiä. Dna-testien avulla viranomaiset voivat selvittää muun muassa liha- ja kalalajin. Isotooppianalyysijä käytetään esimerkiksi hunajan, viinin, vihannesten ja marjojen alkuperän selvittämiseksi. Alkuaineiden eri muotojen eli isotooppien pitoisuudet vaihtelevat alueellisesti, ja kasvissa esiintyvien isotooppipitoisuuksien perusteella voidaan selvittää kasvin alkuperä. Isotooppianalyysillä voidaan selvittää myös luomutuotteen aitous tuotteen typpikoostumuksen perusteella, josta ilmenee käytetyn lannoitteen laatu. Dna- ja isotooppianalyysit ovat jo laajasti käytössä monissa maissa elintarvikepetosten ehkäisyssä ja tutkimisessa. Myös Suomessa tulli ja Evira käyttävät kyseisiä menetelmiä. (Evira 2017.)

Kesällä 2017 Evira ja Luonnonvarakeskus alkoivat keräämään suomalaisilta mansikan viljelypaikoilta näytteitä, joista muodostettavan tietokannan avulla voidaan jatkossa tutkia ja todistaa epäiltyjä mansikan, muiden marjojen ja puutarhatuotteiden alkuperään liittyviä väärennöksiä. (Evira 2017.) Elintarvikepetosten paljastamiseksi ja ehkäisemiseksi myös elintarviketuottajat pyrkivät kehittämään erilaisia menetelmiä. Esimerkiksi Sveitsissä juustotuottajat ovat alkaneet lisätä alkuperäsuojattujen juustojen massaan tiettyä maitohappobakteeria, jonka avulla voidaan varmistaa, onko kyseessä aito vai väärennetty tuote (Tuominen 2017).

5.1 Euroopan unioni

EU-maissa elintarvikevalvonnan perustana on Euroopan parlamentin ja Euroopan neuvoston asetus (EY) nro 882/2004. Asetuksen mukaan jäsenvaltioiden on järjestettävä virallista ja säännöllistä valvontaa varmistaakseen, että rehu- ja elintarvikelainsäädäntöä sekä eläinten terveyttä ja hyvinvointia koskevia sääntöjä noudatetaan. Asetuksen tarkoituksena on estää, poistaa tai vähentää ihmisiin ja eläimiin kohdistuvia riskejä, taata kuluttajien etu, ihmisille tarkoitetun ravinnon ja eläimille tarkoitetun rehun turvallisuus ja terveellisyys sekä taata elintarvike- ja rehukaupan rehelliset menettelytavat. Euroopan unionissa tehdään jatkuvasti töitä elintarvikepetoksia ehkäisevän viranomaistoiminnan tiivistämiseksi ja valvontaa tehostavien järjestelmien kehittämiseksi (European Commission 2017).

5.1.1 European Food Safety Authority (EFSA)

Euroopan elintarvikeeturvallisuusviranomainen (EFSA) on Euroopan unionin vuonna 2002 perustama erillisvirasto, jonka toiminnan tarkoituksena on taata elintarvikeketjun turvallisuus Euroopassa. Virasto tutkii ja kartoittaa elintarvikeeturvallisuutta Euroopassa ja tiedottaa tiedossa olevista ja oletettavissa olevista elintarvikkeita koskevista riskeistä. EFSA:n tuottamaa tieteellistä tutkimustietoa käytetään elintarvikkeita koskevan EU-lainsäädännön, -määräysten ja -päättöksenteon perustana. Euroopan elintarvikeeturvallisuusviranomaisen tehtäviin kuuluvat elintarvikkeiden ja rehujen turvallisuuden ohella myös eläinten terveys ja hyvinvointi, kasvinsuojelu ja kasvien terveys. EFSA tekee yhteistyötä muiden EU-virastojen, EU:n jäsenmaiden ja kansainvälisten valvontaviranomaisten kanssa, vastaa EU-maiden elintarvikeriskien arvioinnista sekä

antaa elintarviketurvallisuuteen ja elintarvikelainsäädäntöön liittyvää ohjeistusta. (European Food Safety Authority s.a.)

5.1.2 Food Fraud Network (FFN)

Food Fraud Network on Euroopan komission vuonna 2013 perustama komission ja EU:n jäsenmaiden välinen verkosto, jonka tarkoituksena on mahdollistaa EU:n valvonta-asetuksessa 882/2004 säädetyn hallinnollisen avunanto- ja yhteistyövelvoitteen toteutuminen tilanteissa, joissa on mahdollisesti valtioiden rajat ylittävää tahallista elintarvikeketjua koskevan lainsäädännön rikkomista. Food Fraud Network koostuu Euroopan komissiosta, 28 EU:n jäsenvaltion kansallisesta kontaktipisteestä (Suomessa Evira) sekä Sveitsin, Norjan ja Islannin elintarvikevalvontaviranomaisen kontaktipisteistä. Food Fraud Network jakaa tietoa elintarvikepetoksiin liittyvistä projekteista ja kehityshankkeista, sekä julkaisee kuukausittaisia ja vuosittaisia raportteja elintarvikepetoksiin liittyen. Yhteistyön ja hallinnollisen avunannon toteutumista varten Food Fraud Network on kehittänyt The Administrative Assistance and Cooperation System (AAC) -tietojärjestelmän. Järjestelmän kautta jäsenmaiden elintarvikepetoksia tutkivat viranomaiset voivat pyytää apua toisen jäsenmaan vastaavilta viranomaisilta. (European Commission 2017.)

5.1.3 Rapid Alert System for Food and Feed (RASFF)

Rapid Alert System for Food and Feed on Euroopan komission hallinnoima elintarvikkeita ja rehuja koskeva nopea hälytysjärjestelmä. Järjestelmän välityksellä Euroopan komissio, EU:n jäsenmaiden valvontaviranomaiset ja Euroopan elintarviketurvallisuusviranomainen voivat nopeasti ja tehokkaasti ilmoittaa ihmisten terveydelle havaituista riskeistä elintarvikkeissa tai rehuissa. Järjestelmään viety tieto on välittömästi kaikkien mukana olevien viranomaisten käytössä ja kansalliset viranomaiset voivat tarvittaessa levittää tietoa edelleen muille maansa viranomaisille. RASFF-hälytysjärjestelmä on tehokas keino esimerkiksi tilanteissa, joissa monessa EU-maassa myynnissä olevassa tuotteessa havaitaan ominaisuuksia, jotka vaativat tuotteen välitöntä myynnistä poistamista tai tilanteissa, joissa epäilyttävä tuote-erä halutaan pysäyttää tulliin tarkempaa tutkimista varten.

Euroopan komission Internet-sivuilla on RASFF-hälytysjärjestelmän kuluttaja-portaali (kuva 3), jossa julkaistaan maittain esimerkiksi elintarvikkeiden takaisin vetoja ja muita turvallisuusilmoituksia. Kuluttajaportalissa kuka tahansa voi seurata elintarvikkeisiin liittyviä turvallisuusilmoituksia. Ilmoitukset ovat haettavissa portalissa maittain, elintarvikkeittain, ajankohdittain tai turvallisuusriskin vakavuuden perusteella. (European Commission 2017.)

The screenshot shows the RASFF Portal interface. At the top, there is a navigation bar with the European Commission logo and the text 'RASFF Portal'. Below this, there are links for 'RASFF | Consumers Portal', 'Support', 'Help', 'Disclaimer', and 'Log In'. The main content area displays 'Search result: 10 notifications' and a table of results. The table has columns for Classification, Date of case, Reference, Notifying country, Subject, Product Category, Type, and Risk decision. Two notifications are visible in the table.

Classification	Date of case	Reference	Notifying country	Subject	Product Category	Type	Risk decision
1. information for attention	28/02/2018	2018.0530	Finland	undeclared celery (wrong label) in frozen vegetables mix from Belgium, labelled in Finland	fruits and vegetables	food	serious
2. alert	26/02/2018	2018.0504	Sweden	traces of milk (casein: 1.2 mg/kg - ppm) in red bean cakes with melon seeds from China, via the Netherlands	prepared dishes and snacks	food	serious

Kuva 3. RASFF-kuluttajaportalissa kuka tahansa voi seurata elintarvikkeisiin liittyviä turvallisuusilmoituksia (European Commission 2017).

5.1.4 Opson

Opson on Interpolin ja Europolin yhteinen, vuosittain toteutettava operaatio, jonka tarkoituksena on suojella kuluttajien terveyttä ja taata elintarvikkeiden turvallisuus takavarikoimalla ja poistamalla markkinoilta väärennetyt ja terveydelle haitalliset juomat ja elintarvikkeet. Operaatioissa on Europolin ja Interpolin lisäksi mukana kansallisia viranomaisia kuten tullit ja elintarvikeviranomaiset sekä yksityisen sektorin toimijoita. Operaatio kestää muutamia kuukausia kerrallaan ja sen aikana tehdään ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia kauppoihin, marketteihin, lentokentille ja satamiin terveydelle haitallisten ja väärennetyjen elintarvikkeiden ja juomien löytämiseksi. Ensimmäinen Opson-operaatio toteutettiin vuonna 2011, jolloin mukana oli 10 maata, lähinnä Euroopasta. (Interpol 2017.) Operaatiota on laajennettu vuosittain ja takavarikoitujen

tuotteiden määrät ovat kasvaneet vuosi vuodelta voimakkaasti, kuten Interpolin (2017) julkaisema taulukko 1 osoittaa:

Taulukko 1. Takavarikoitujen elintarvikkeiden määrät Opson-operaatioissa vuosina 2012–2014 osoittavat ilmiön voimakasta kasvua (Interpol 2017).

OPSON II - 29 countries		OPSON III - 33 countries		OPSON IV - 47 countries	
<i>Unit of measurement</i>	<i>Quantity</i>	<i>Unit of measurement</i>	<i>Quantity</i>	<i>Unit of measurement</i>	<i>Quantity</i>
Tonnes	262.86	Tonnes	5,661.40	Tonnes	11,591.77
Litres	35,702.48	Litres	739,816.00	Litres	814,563.19
Pieces	2,310,131	Pieces	255,082	Pieces	1,233,911
Bottles	394,763	Livestock	300	Livestock	6, 172
		Pre-packaged items	170,175		

Vuonna 2017 toteutetussa Opson VI -operaatiossa oli jo mukana 61 maata Aasiasta, Afrikasta, Amerikoista, Euroopasta ja Keski-idästä. Operaatio kesti 4 kuukautta ja sinä aikana operaatiossa mukana olleiden maiden viranomaiset tekivät 50 000 juomiin ja elintarvikkeisiin kohdistuvaa tarkastusta. Tarkastusten seurauksena viranomaiset takavarikoivat 9 800 tonnia, 13 miljoonaa yksikköä ja noin 26 miljoonaa litraa kuluttajamarkkinoille tarkoitettuja haitallisia, vaarallisia tai väärennettyjä juomia ja elintarvikkeita. Takavarikoiduissa tuotteissa oli muun muassa oliiviöljyä, mausteita, alkoholia ja mereneläviä. Takavarikoitujen tuotteiden arvo oli yli 230 miljoonaa euroa. (Interpol 2017.)

Myös Suomi oli mukana Opson VI -operaatiossa. Tulli koordinoi Helsingin ja Vantaan elintarviketurvallisuusviranomaisten kanssa mausteisiin kohdistuvan tarkastuksen. Viranomaiset tarkastivat 16 eri mauste-erää, joista otettiin 21 näytettä. Näytteistä analysoitiin väriaineet, säteilytys ja tuoteseloste. Osasta analysoitiin myös lyijypitoisuus. Analyysien perusteella yhteensä 950,5 kiloa kurkuma-, curry- ja chilimausteita paljastui elintarvikemääräysten vastaisiksi. Pääasiassa kyseessä oli virheelliset tuoteselosteet, mutta kahdesta chili- ja kurkumaerästä löytyi elintarvikkeeseen kiellettyä Sudan-väriä ja yhdestä luomutuotteena markkinoidusta kurkumajauheesta löytyi jäämiä luomutuotannossa kielletystä kasvinsuojeluaineesta. (Tulli 2017.)

5.2 Valvonta Suomessa

Suomessa ei ole erikseen elintarvikkeiden tutkimiseen ja ehkäisemiseen erikoistunutta virastoa tai viranomaista. Valvontatyötä tehdään usean viranomais- ja asiantuntijatahon yhteistyönä sekä kansallisesti, että

kansainvälisenä yhteistyönä muiden maiden valvontaviranomaisten kanssa. Euroopassa ilmi tulleiden elintarvikepetosten myötä yhteistyötä eri viranomais-ten kesken on Suomessakin tiivistetty ja pyritään tiivistämään entisestään, jotta ilmiö opittaisiin tuntemaan paremmin, ja rikolliseen toimintaan voitaisiin puuttua nopeammin. (Brotherus 2018a.)

5.2.1 Evira

Suomessa Elintarviketurvallisuusvirasto, Evira, toimii keskitettynä elintarvike-alan valvontaviranomaisena. Virasto kuuluu maa- ja metsätalousministeriön toimialaan. Eviran tehtävänä on suunnitella, ohjata, kehittää ja suorittaa valtakunnallista elintarvikevalvontaa. Lisäksi se toimii asiantuntijaelimenä elintarviketurvallisuutta koskevassa valvonnassa, riskinhallinnassa, riskiarvioinnissa, tutkimuksessa ja vertailulaboratoriotoiminnassa. Viraston yhteiskunnallinen tehtävä on huolehtia elintarviketurvallisuutta koskevasta viestinnästä, neuvonnasta ja koulutuksesta. (Hollo 2008, 94.) Evira on käynnistänyt vuonna 2017 elintarvikepetosten tunnistamiseen ja ehkäisemiseen tähtäävän projektin viranomaisyhteistyön tiivistämiseksi. Projektiin osallistuu asiantuntijoita elintarvikevalvonnasta, verohallinnosta, poliisista, tullista, syyttäjänvirastosta sekä turvallisuus- ja kemikaalivirastosta. Eviran edustajat järjestävät projektin puitteissa luento- ja koulutustilaisuuksia eri viranomaisille laajasti eri puolilla Suomea ja pyrkivät tilaisuuksien avulla myös luomaan alueellisia viranomaisverkostoja. (Brotherus 2018a.)

Evira on mukana kansainvälisen valvontayhteistyön kehittämisessä ja toteutuksessa tekemällä yhteistyötä Euroopan unionin ja muiden maiden elintarviketurvallisuudesta vastaavien viranomaisten kanssa. Virasto toimii aikaisemmin mainitun Euroopan komission alaisen Food Fraud Networkin kontaktiviranomaisena Suomessa. Evira myös raportoi ja vastaanottaa elintarviketurvallisuuteen liittyviä ilmoituksia RASFF- ja AAC-järjestelmien kautta. (Evira 2017.)

5.2.2 Muut valvontaviranomaiset

Eviran lisäksi monilla muilla viranomaisilla on merkittävä rooli elintarviketurvallisuuden valvomisessa ja mahdollisen elintarvikepetoksiin tai muuhun elintarvikkeisiin liittyvän rikollisuuden havaitsemisessa ja estämisessä. Suurimman osan Suomen elintarvikevalvonnasta tekevät kunnalliset

elintarvikevalvontaviranomaiset, joita ovat eläinlääkäri, terveystarkastaja tai muu kunnallinen elintarvikevalvoja. Evira vastaa kuitenkin teurastamoiden valvonnasta ja niiden yhteydessä olevien tuotantolaitosten valvonnasta ja lihan-tarkastuksesta sekä ulkomailta tulevien eläinperäisten elintarvikkeiden valvonnasta. Kuntien elintarvikevalvontaa ohjaavat aluehallintovirastot. EU:n alueelta ja sen ulkopuolelta tulevia muita kuin eläimistä saatavia elintarvikkeita, esimerkiksi viljatuotteita, makeisia ja juomia, valvoo tullit. Kasvinsuojeluaineiden valvontatehtävät kuuluvat Turvallisuus- ja kemikaalivirastolle (Tukes). (Evira 2017.)

5.3 Viranomaisyhteistyön tärkeys

Tätä tutkimusta varten tehdyissä haastatteluissa tärkeäksi teemaksi nousi viranomaisyhteistyön merkitys elintarvikepetosten torjunnassa. Kaikki haastatellut korostivat sekä kansallisen että kansainvälisen yhteistyön merkitystä. Eviran, tullin, poliisin, verohallinnon, syyttäjänviraston, aluehallintoviraston ja kunnallisten elintarvikevalvontaviranomaisten välinen tiedonvaihto ja moniammatillinen yhteistyö on välttämätöntä. Elintarvikepetokset ovat Suomessa yhä harvinainen rikoslaji, jota on vaikea tunnistaa mutta yhdistämällä eri viranomaistahojen ammattitaito, kokemus ja työkalut, näitä rikoksia voidaan jatkossa torjua ja ehkäistä paremmin.

Elintarvikepetosten ennaltaehkäisyssä ensiarvoisen tärkeää tiiviin viranomaisyhteistyön ohella on tiedon levittäminen ja koulutus. Elintarvikevalvontaviranomaisten koulutusta tulisi uudistaa niin, että heillä olisi jatkossa kyky epäillä ja tarkkailla mahdollista petollista toimintaa sekä riittävän alhainen kynnyks ja uskallus ilmoittaa havaitsemistaan epäkohdista poliisille jo aikaisessa vaiheessa. Tämä vaatii koulutuksen lisäksi ehkä myös asennemuutosta. Elintarvikevalvontaviranomaisen rooli ei ole helppo esimerkiksi tilanteessa, jossa pienen kunnan suurin työllistäjä on epäilyn alla. Vahva viranomaisyhteistyö helpottaa ja nopeuttaa asioiden etenemistä.

Haastatteluissa tuli esiin myös valvonnan tehostamisen ja resurssien lisäämisen tärkeys, jotta elintarvikepetosten ennaltaehkäisyssä voitaisiin onnistua hyvin. Valistus- ja neuvontatyöhön pitäisi panostaa yhä enemmän valvontaviranomaisten ja asiakasyritysten välillä. Poliisien, syyttäjien ja tuomareiden

koulutus olisi tärkeää, että juttuja saataisiin yhä enemmän ja nopeammin käsittelemään, ja elintarvikepetoksiin liittyviä rikoksia ei rajattaisi pois tutkinnasta silloin kun mukana on muita rikoksia. Elintarvikepetosten kanssa tekemisissä olevien viranomaisten ammattitaito lisääntyy koulutuksen lisäksi myös sitä mukaa kun juttuja saadaan enemmän tutkintaan, eteenpäin syyttäjille ja oikeuden käsittelemään. Tarvitaan myös oikeuden ratkaisuja, että oikeuskäytäntö vakiintuisi ja tuomituista rangaistuksista syntyisi jonkinlainen linja. Juttujen julkisuus ja medianäkyvyys voisi toimia pelotteena rikollisesti toimiville yrityksille. Elintarvikepetoksia ja ilmiön vakavuutta ei ymmärretä tai tiedosteta kansalaisten parissa vielä kovin hyvin, joten medianäkyvyydestä olisi tässäkin tilanteessa etua. Julkisuus toisi elintarvikepetokset kansan tietoisuuteen entistä paremmin, jolloin kuluttajien halu puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin ja ilmoitusaktiivisuus viranomaiselle voisi lisääntyä.

6 TILASTOTIETOA ELINTARVIKEPETOKSISTA

Euroopan parlamentin mietinnön mukaan (2013) eniten elintarvikkeisiin liittyviä epäselvyyksiä ja petoksia EU:n alueella paljastuu seuraavissa elintarvikkeissa: hunaja, oliiviöljy, kala, luomutuotteet, viljat, kahvi, tee, mausteet, viini, tietyt hedelmämehut, maito, juusto ja liha. Hedelmämehua laimennetaan vedellä tai halvemmillä hedelmämehuilla, viinissä käytetään rypälesekoituksia, mutta etiketissä mainitaan ainoastaan kallein rypälelaji. Kahviin saatetaan lisätä esimerkiksi peruna- tai ruisjauhoja, paahdettuja soijapapuja tai maissia, glukoosia tai maltodekstriiniä. Mausteissa käytetään elintarvikekäytössä kiellettyjä syöpää aiheuttavia Sudan-väriaineita tai mausteen sekaan sekoitetaan esimerkiksi kuivattuja lehtiä tai hiekkaa. Luomutuotteiden kohdalla kyse on usein kuluttajan harhaanjohtamisesta, kun tavanomaisin menetelmin tuotettuja elintarvikkeita markkinoidaan luomutuotteina.

Vuosina 2015–2017 Euroopan komissio tutkitutti yli 2 000 eri puolilta Eurooppaa kerättyä hunajanäytettä. Näytteistä lähes 19 % ei vastannut tuoteselostetta. Osaa hunajista oli jatkettu sokerilla tai siirapilla, osassa oli virheellinen alkuperämaa tai väärä hunajalajike. Tutkimuksen yhteydessä otettiin näytteitä myös Suomessa myynnissä olleista ulkomaisista ja suomalaisista hunajista. 44 otetusta näytteestä kymmenessä oli väärä alkuperämaa. Kaikki

suomalaisiksi ilmoitetut hunajat todettiin testien perusteella suomalaisiksi. (European Commission 2017.)

Maailman väärennetyin elintarvike on oliiviöljy. Italia tuottaa reilun kolmanneksen maailman oliiviöljystä. Italian elintarvikeviranomaisten arvion mukaan Italiassa myytävästä oliiviöljystä jopa 50 % on väärennettyä, tai se ei täytä etiketissä luvattua tasoa. Oliiviöljyä väärennetään jatkamalla sitä muilla öljyillä, esimerkiksi hasselpähkinä- tai auringonkukkaöljyllä tai laadultaan huonompaa oliiviöljyä myydään neitsytoliiviöljynä. Italian oliiviöljyn tuotannossa on havaittu paljon järjestäytyneen rikollisuuden, erityisesti mafian mukana oloa. Oliiviöljyyn liittyvän rikollisen toiminnan on sanottu olevan yhtä kannattavaa kuin kokaiinikauppa, mutta riskit ovat vähäisemmät. (Errico 2012; Whitaker 2016.) Mafian toimintaa on Italiassa havaittu oliiviöljyn tuotannon ohella myös erityisesti tomaatti- ja juustotuotannossa. Maan maataloustuottajien järjestön arvion mukaan mafian pyörittämä ruokabiznes oli vuonna 2017 arviolta lähes 22 miljardia euroa (Burtsov 2017).

Vuonna 2015 Italian viranomaiset löysivät elintarviketarkastuksessa vanhentunutta mozzarellaa, joka paljastui tutkimuksissa Itä-Euroopassa tuotetuksi rahkaksi. Italialainen mozzarellan tuottaja oli ruiskuttanut rahkaan sitruunahappoa ja lisännyt siihen savuaromia polttamalla jätteitä. Vuonna 2016 Italian viranomaiset löysivät 85 000 kiloa oliiveja, joita oli käsitelty tuholaistorjuntaan tarkoitetulla kuparisulfaatilla. Oliivit olivat jo pilaantuneet, mutta kuparisulfaattikäsittely sai ne näyttämään tuoreilta. (Tuomaala 2017.)

6.1 Elintarvikepetokset Euroopassa

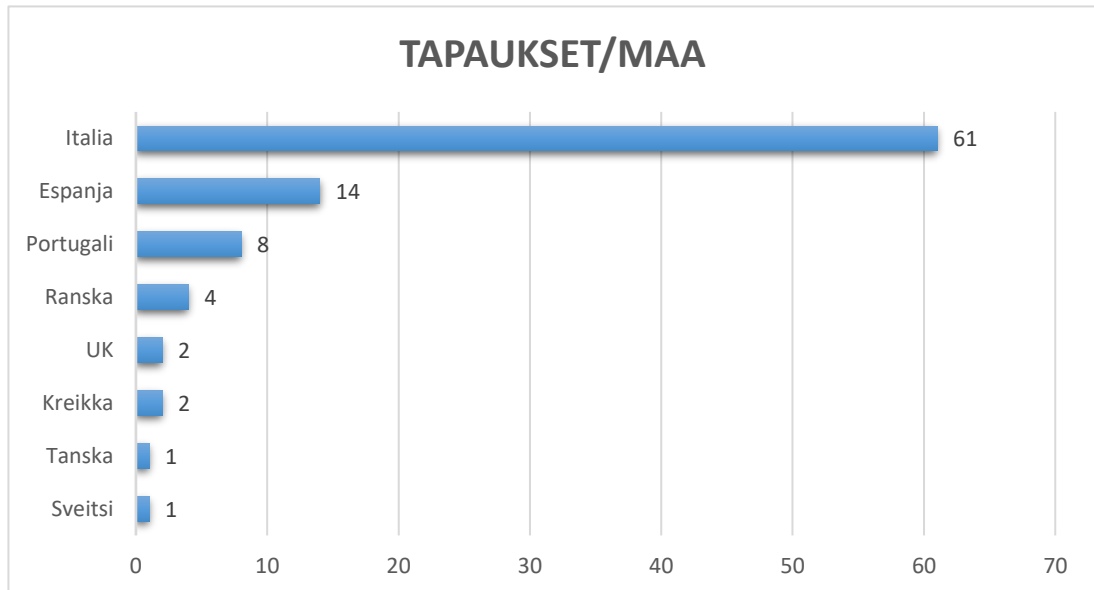
Euroopan komissio on julkaissut vuodesta syyskuusta 2016 lähtien kuukausi-raporttia elintarvikepetoksista. Raportin nimi on ”Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration”. Raportti koostuu Euroopan komission elintarvikkeita ja rehuja koskevassa RASFF-järjestelmässä (Rapid Alert System for Food and Feed) ilmoitetuista ja internetissä uutisoiduista elintarvikepetoksista, jotka on haarukoitu raportille tietyillä hakusanoilla. Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raportit eivät sisällä kaikkia paljastuneita elintarvikepetoksia, vaan raporteille kerätyissä tapauksissa on kyse merkittävän laajasta tai arvoltaan suuresta elintarvikepetoksesta tai

elintarvikepetoksen yrityksestä, ja tapaukset täyttävät vähintään yhden kohdan Euroopan komission elintarvikepetosten operatiivisesta määritelmästä (EU:n elintarvikelain rikkominen, teon tahallisuus, taloudellisen hyödyn tavoittelu, kuluttajien tai kauppakumppanin huijaaminen). (European Commission 2018.) Raportit eivät sisällä ennalta suunnitellussa ja useassa maassa yhtä aikaa toteutetussa Opson VI -valvontaoperaatioissa paljastuneita tapauksia. Tähän valvontaoperaatioon liittyviä asioita on käsitelty tarkemmin luvussa 5.1.4.

Elintarvikepetosten laajuuden selvittämiseksi tätä opinnäytetyötä varten käytiin läpi Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raportit vuodelta 2017. Raporteilla on mukana tapauksia maailmanlaajuisesti, mutta tässä tutkimuksessa huomioitiin vain Euroopassa paljastuneet tapaukset. Raporteista muodostettiin Excel-taulukko (esimerkki liitteessä 2), jonka perusteella laadittiin tilastoa missä maissa, millä elintarvikkeilla ja millaisilla keinoilla elintarvikepetoksia tehtiin tai yritettiin tehdä vuonna 2017.

Euroopan komission (2018) raporttien perusteella vuonna 2017 Euroopassa paljastui 93 laajaa elintarvikepetosta, jotka sijoittuivat kahdeksaan eri maahan. Viidessä tapauksessa oli mukana järjestäytynyttä rikollisuutta. Nämä kaikki tapaukset koskivat italialaista mafiaa. 65 % kaikista raportoiduista tapauksista koski Italiaa. Toiseksi eniten (15 %) tapauksista tuli ilmi Espanjassa. Pohjoismaissa merkittäviä tapauksia raportoitiin vain yksi: Tanskassa löytyi vähittäismyynnistä oreganopakkauksia, joissa oreganoon oli sekoitettu kuivattuja oliivi- ja myrttipuunlehtiä.

Se, että vuonna 2017 merkittäviä elintarvikepetoksia tuli ilmi Italiassa huomattavasti enemmän kuin muualla Euroopassa, ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että elintarvikepetoksia tehtäisi Italiassa paljon enemmän kuin muualla. Enemmänkin tämä saattaa kertoa siitä, että Italiassa elintarvikepetoksiin suhtaudutaan vakavasti ja elintarvikkeiden tuotantoa ja jakelua valvotaan enemmän kuin muualla ja valvonta on tehokasta. Pelkästään oliiviöljyn väärennöksiä tutkii Italiassa jatkuvasti 60 poliisia ja muita elintarvikkeisiin liittyviä huijauksia, väärennöksiä ja muita rikoksia 1 100 viranomaista (Whitaker 2016). Kuva 4 osoittaa, kuinka 93 raportoitua tapausta jakaantuivat maittain:

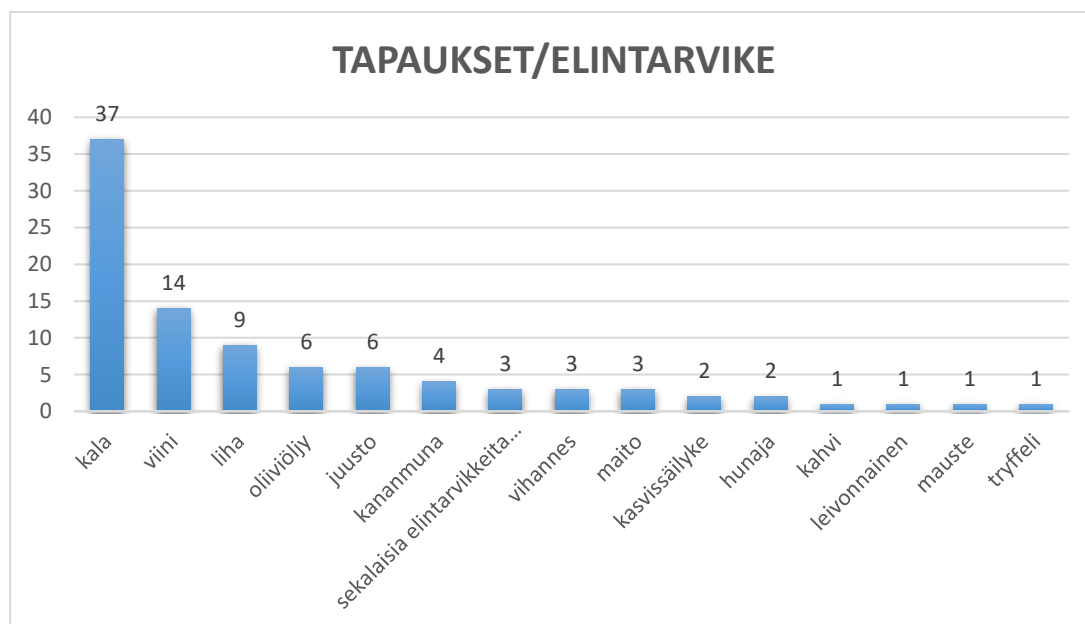

Kuva 4. Vuonna 2017 Euroopan komission Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raporteilla olleiden tapausten lukumäärät maittain.

Kaikista 93 tapauksesta lähes 40 % koski kalaa. Pääasiassa kyseessä oli kalan alkuperään, lajiin ja pyyntialueeseen liittyvät epäselvyydet. Euroopan maista erityisesti Italiassa ja Espanjassa paljastuu runsaasti kalahuijauksia. Kaloista saatetaan poistaa jo kalastusaluksella pää, sisälmykset ja pyrstö, jolloin kalalajin tunnistaminen silmämääräisesti on erittäin vaikeaa, ellei mahdollonta. Eri kalalajeja voidaan myös sekoittaa keskenään, esimerkiksi turskan joukkoon sekoitetaan halvempaa seitä tai valkoturskaa. Kalalajeilla huijaaminen on tuottoisaa, koska muun muassa sein kilohinta on vain puolet turskan kilohinnasta. (Tuomaala 2017.) Pakastekalan myyminen tuoreena on myös yleinen huijauskeino. Opson-valvontaoperaation yhteydessä on paljastunut tapauksia, joissa sulatettu kala on käsitelty näyttämään tuoreelta erilaisilla kemikaaleilla, muun muassa sitruunahapolla, fosfaateilla ja vetyperoksidilla. (Europol 2017.)

Kalan jälkeen eniten elintarvikepetoksia paljastui raporttien mukaan viinissä, lihassa, oliiviöljyssä ja juustoissa. Kaikki juustoja koskevat tapaukset olivat paljastuneet Italiassa. 50 % tapauksista koski tuoteväärännöstä. Tuntemattomasta alkuperästä olevat juustot oli pakattu tunnetun brändin tuotepakkauksiin. Muut huijaustapaukset koskivat hunajaa, kahvia, kananmunia, kasvissäilykkeitä, maitoa, leivonnaisia, tryffeliä, vihanneksia ja vuohenmaitoa. Mukana oli myös vähittäiskaupoista takavarikoituja sekalaisia eriä, jotka sisälsivät

makeisia, marjoja ja erilaisia liha- ja maitotuotteita. Kuva 5 havainnollistaa raportoitujen 93 tapauksen jakaantumisen eri elintarvikkeiden kesken:

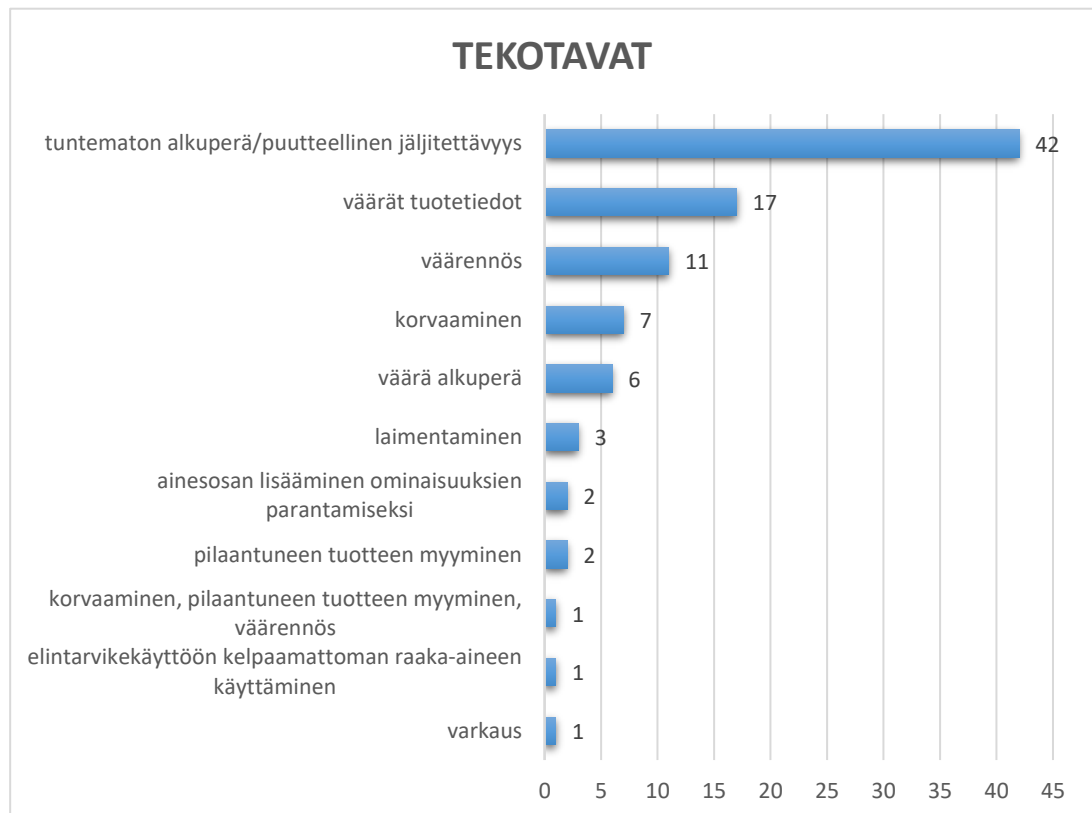

Kuva 5. Vuonna 2017 Euroopan komission Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raporteilla olleiden tapausten lukumäärät elintarvikkeittain.

Tapausten määrät per elintarvike tuntuvat kappalemääräisesti vähäiseltä, esimerkiksi kananmunat vain 4 raportoitua merkittävää tapausta, mutta huomion-arvoista on, että tapausten yhteydessä takavarikoitujen tuotteiden määrät ja taloudelliset arvot ovat suuria. Vuonna 2017 Italiassa takavarikoitiin alkuperään liittyvien epäselvyyksien vuoksi yli 3,5 miljoonaa kananmunaa. Kananmunista ei ollut saatavilla minkäänlaista dokumentaatiota niiden alkuperästä ja tuotanto-olosuhteista. Myös muiden elintarvikkeiden takavarikoidut määrät Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raporteilla raportoituissa tapauksissa olivat suuria. Kaikissa tapauksissa takavarikoitujen tuotteiden määriä ei ilmoitettu, joten määristä ei voi tehdä kattavaa tilastoa. Raportoidut määrät antava kuitenkin perspektiiviä, kuinka valtavasta ongelmasta on kyse. Vihanneksia ilmoitettiin takavarikoiduksi raportoitujen tapausten yhteydessä yli 200 000 kilogrammaa, kahvia 110 000 pakettia, lihaa 104 767 kilogrammaa, viiniä 171 081 litraa + 105 000 pulloa, maitoa 99 200 litraa, oliiviöljyä lähes 20 000 litraa, kalaa 113 321 kilogrammaa, hunajaa 22 600 kilogrammaa ja juustoja yli 7 000 kappaletta. Kokonaisuudessaan raporteilla ilmoitettiin takavarikoiduksi tapausten yhteydessä 342 881 litraa, 595 441 kilogrammaa ja 679 810 yksikköä haitallisia, vaarallisia, väärennettyjä tai alkuperältään epäselviä juomia ja elintarvikkeita.

Arvio paljastuneiden elintarvikepetosten taloudellisesta hyödystä oli raportoitu vain seitsemässä tapauksessa mutta pelkästään näiden tapausten yhteenlaskettu taloudellinen hyöty olisi ollut huijausten onnistuessa arviolta 1,7 miljonna euroa. Tämä todistaa hyvin, että elintarvikepetoksilla saatavat hyödyt voivat olla erittäin suuria.

Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raporttien perusteella Euroopassa vuonna 2017 eniten epäselvyyksiä liittyi elintarvikkeiden jäljitettävyyteen ja alkuperään. Raportoiduista 93 tapauksesta 45 % koski elintarvikkeen puutteellista jäljitettävyyttä ja 18 % väärää alkuperää. Ilmi tulleiden elintarvikepetosten tekotavoissa oli mukana kaikki luvussa 3.2 esitellyt tekotavat, kuten kuva 6 osoittaa:

Kuva 6. Vuonna 2017 Euroopan komission Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raporteilla olleiden elintarvikepetosten tekotavat.

Yllä esitetyt tilastot ja Euroopan komission julkaisemat raportit, joiden perusteella nämä tilastot on laadittu, eivät kata kaikkia vuoden 2017 aikana Euroopassa paljastuneita elintarvikkeisiin liittyviä petostapauksia. Nämä tilastot antavat kuitenkin käsityksen elintarvikepetosten laajuudesta Euroopassa. Kyse on vakavasta ongelmasta, joka koskettaa jokaista Euroopan maata joko suoraan tai välillisesti. Joissain maissa petollista toimintaa esiintyy laajasti

elintarviketuotantoketjujen alkumetreiltä lähtien, toisissa maissa elintarvikepetokset tulevat vastaan lähinnä tuontielintarvikkeissa. Eri maiden elintarviketuotannon prosessit ja volyymit vaihtelevat suuresti, joten eri maat eivät ole siinä mielessä vertailukelpoisia keskenään. Myös tuotteet, joiden tuotanto ja kulutus on suuri, vaihtelee maittain. Nämä seikat näkyvät selkeästi ilmi tulleissa petostapauksissa. Laadukkaita viinejä tuottavissa Ranskassa ja Portugalissa suurin osa paljastuneista elintarvikepetoksista koski viinejä. Italiassa ja Espanjassa käytetään paljon kalaa, ja merkittäviä kalan tuotantoon ja myyntiin liittyviä petostapauksia oli juuri näissä maissa vuonna 2017 runsaasti. Elintarvikepetosten kohteeksi valikoituu väärentämisen helppouden ohella selvästi ne tuotteet, joilla on suuri kysyntä.

6.2 Elintarvikepetokset Suomessa

Suomessa elintarvikepetoksiksi luokiteltavia rikoksia on tullut ilmi melko vähän. Virallista tilastointia Suomessa paljastuneista elintarvikepetoksista ei tällä hetkellä ole saatavilla. Tietoa Suomen tilanteesta tähän tutkimukseen selvitetiin tarkastelemalla, millaisia elintarvikkeisiin liittyviä rikoksia tai rikkomuksia on kirjattu poliisin PATJA-järjestelmään (Poliisiasiain tietojärjestelmä) ajanjaksolla 1.1.2016–31.12.2017. Suomen tilannetta selvitettiin myös viranomaishaastatteluin.

Haastattelujen perusteella Suomessa tulee eniten ilmi tuotteiden alkuperään liittyviä huijauksia. Ulkomailta tuotuja elintarvikkeita markkinoidaan ja myydään suomalaisina. Erityisesti tuoreena myytävien marjojen alkuperään liittyviä ilmoituksia tulee kuntien elintarvikevalvontaa ja jonkin verran myös poliisille. Usein kyse on Virosta, Ruotsista tai Puolasta tuoduista mansikoista ja muista sesonkimarjoista, joita myydään suomalaisina. Marjoja saatetaan tuoda suuriakin määriä ulkomailta asianmukaisin alkuperämaa- ja tuotemerkinnöin, ja lopulta Suomessa ne pakataan uudelleen suomalaisin pakkausmerkinnöin varustettuihin pakkauksiin. Viranomaisten tiedossa on, että Suomessa myydään myös ulkomailta tuotua lihaa, jonka alkuperäksi on merkitty valheellisesti Suomi. Viranomaiset joutuvat puuttumaan ajoittain myös harhaanjohtavaan markkinointiin ja tuontielintarvikkeiden puutteellisiin tuoteselosteisiin. Muun muassa ravintolisiä markkinoidaan usein terveydellisillä vaikutuksilla, vaikka ravintolisän eli elintarvikkeen markkinoiminen lääketieteellisillä

väitteillä on kielletty. Viranomaisten puuttuminen asiaan ei välttämättä tehoa, ja samat toimijat jatkavat harhaanjohtavaa markkinointia vuodesta toiseen huomautuksista piittaamatta.

Poliisin PATJA-järjestelmään oli ajanjaksolla 1.1.2016–31.12.2017 kirjattu 23 elintarvikerikkomusta ja 3 terveysrikosta koskevaa tutkintapyyntöä. Näistä suurin osa koski marjojen alkuperämerkintöjä tai lihan jäljitettävyyttä ja elintarvikelainsäädännön vastaisia tuotanto-, säilytys- tai kuljetusolosuhteita. Myös muita elintarvikelainsäädännön vastaisia rikkomuksia, kuten puutteita omavalvonnassa, hygieniassa ja elintarviketilojen ilmoituksissa, löytyi. Tapaukset ja kaantuivat taulukon 2 mukaan seuraavasti:

Taulukko 2. Poliisin PATJA-järjestelmään kirjatut tutkintapyyntö elintarvikerikkomuksia ja terveysrikoksia koskien ajalla 1.1.2016–31.12.2017.

PATJA 1.1.2016 – 31.12.2017	Elintarvikerikkomus	Terveysrikos
Virheellinen alkuperämaa (kaikki tapaukset liittyivät marjoihin)	6	
Jäljitettävyyteen liittyvät epäselvyydet, tuotanto/säilytys/kuljetus elintarvikelainsäädännön vastaista (kaikki tapaukset liittyivät lihaan)	7	1
Väärennetyt pvm-merkinnät tai vanhojen elintarvikkeiden käyttö valmistuksessa	2	
Muut elintarvikelainsäädännöt rikkomukset (viranomaisilmoitus, omavalvonta, elintarviketila, hygienia yms. puutteet)	8	1
Kasvinsuojeluaineista annetun lain rikkominen		1
Yhteensä	23	3

Yllä eriteltyihin tapauksiin liittyi myös muita epäiltyjä rikoksia elintarvikerikkomuksen tai terveysrikoksen lisäksi. Yhteensä 12 tutkintapyyntöissä oli mukana vähintään yksi muu rikosnimike, esimerkiksi markkinointirikos, eläinsuojelurikos, eläintautirikkomus, törkeä eläinsuojelurikos, eläinten lääkintärikos ja laitton tuontitavaraan ryhtyminen. Tässä tarkastelluista 26 tapauksesta 28.3.2018 mennessä kymmenen oli edennyt syyttäjälle ja yhdeksän oli yhä tutkinnassa. Seitsemässä tapauksessa tutkinta oli päätetty muun muassa sen vuoksi, että asiassa ei ollut todettu tapahtuneen rikosta, tutkiminen oli todettu tuloksettomaksi tai asiassa oli annettu sakko.

Suomessa viranomaiset eivät aktiivisesti etsi elintarvikepetoksia, vaan elintarvikkeisiin liittyvät epäselvyydet ja vilpillinen toiminta tulevat useimmiten ilmi elintarvikevalvontaviranomaisten tekemien rutiinitarkastusten myötä. Haastateltujen viranomaisten kokemuksen mukaan osa tapauksista paljastuu yritysten työntekijöiden tai entisten työntekijöiden, kilpailijoiden tai kuluttajien ilmiantoina. Suomessa ilmi tulleissa tapauksissa kyse on ollut yleensä yhden toimijan vilpillisestä toiminnasta. Tapausten vähyyden vuoksi varsinaisen profiloinnin tekeminen tyypillisestä suomalaisesta elintarvikepetokseen syyllistyvästä yrittäjästä tai yrityksestä ei tässä vaiheessa ole mahdollista. Yhden haastatellun viranomaisen kokemus kansainvälisten tapausten perusteella kuitenkin on, että elintarvikepetoksille alttiimpia ovat pienet ja keskisuuret yritykset, usein perheyrietykset. Tähän saattaa vaikuttaa se, että pienissä yrityksissä kiinnijäämisen riski ehkä mielletään vähäisemmäksi, kun petollinen toiminta on vain muutamien ihmisten tiedossa. Perheyrietyksessä huijaamalla saatu taloudellinen hyöty tulee suoraan omaksi hyödyksi, ja houkutus petolliseen toimintaan ryhtymiseen voi olla siksi suurempi.

Euroopassa ilmi tulleiden elintarvikepetosten myötä on paljastunut myös järjestäytyneen rikollisuuden levittäytyminen elintarvikebisnekseen. Suomeen tulee paljon elintarvikkeita ulkomailta, myös niistä maista joissa elintarvikepetokset ovat jo laaja ongelma ja mukana on järjestäytyneitä rikollisuutta. Tämän valossa Suomeenkin päätyy väistämättä elintarvikkeita, joiden tuotantoketjuun voi liittyä järjestäytyneitä rikollisuutta. Haastateltujen viranomaisten tiedossa ei ole, että suomalaisessa elintarvikebisneksessä olisi tällä hetkellä viitteitä järjestäytyneestä rikollisuudesta. Haastatellut viranomaiset pitävät kuitenkin hyvin todennäköisenä, että Suomi seuraa tässäkin asiassa kansainvälistä trendiä, ja järjestäytynyt rikollisuus levittäytyy jossain vaiheessa myös kotimaiseen elintarvikebisnekseen.

7 PÄÄTELMÄT

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää elintarvikepetoksia ilmiönä: mitä elintarvikepetoksilla tarkoitetaan, millaisia ja miten yleisiä elintarvikepetokset ovat, elintarvikepetosten vaikutuksia yhteiskuntaan sekä millaisia keinoja ja haasteita viranomaisilla on elintarvikepetosten tunnistamisessa ja torjumisessa. Lisäksi tavoitteena oli tarkastella elintarvikepetoksiin sovellettua ja

soveltuvaa lainsäädäntöä. Tutkimuksen teoriaosuus ja teorian tukena käytetyt esimerkit paljastuneista tapauksista antavat kattavan kuvauksen ilmiöstä ja sen vaikutuksista. Ilmiön laajuutta havainnollistettiin tutkimalla Euroopan komission julkaisemia raportteja ja poliisin PATJA-järjestelmään kirjattuja tapauksia. Tutkimuksen tulokset ja osittain myös johtopäätökset on käyty läpi teoriaosuuden yhteydessä.

Tutkimuksessa osoitettiin Euroopan komission elintarvikepetoksista antaman operatiivisen määritelmän ja Michiganin yliopiston antamien esimerkkien avulla, että elintarvikepetoksia toteutetaan monella eri tavalla, mutta yhdistävänä tekijänä teoissa on taloudellisen hyödyn tavoittelu elintarvike- tai rikoslainvastaisin vilpillisin toimintatavoin kuluttajia tai kauppakumppaneita huijauksella. Suomessa ja muissa EU-maissa vuonna 2017 paljastuneet elintarvikepetokset osoittavat, että elintarvikkeisiin liittyvä petollinen toiminta koskee useimmiten tuotteen väärää alkuperää tai puutteellista jäljitettävyyttä. Yli puolessa paljastuneista tapauksista oli kyse tuotteen väärästä alkuperästä tai puutteellisesta jäljitettävyydestä. Petollisen toiminnan kohteeksi valikoituvat useimmiten ne tuotteet, joilla on suuri menekki. Etelä-Euroopassa elintarvikepetokset liittyvät erityisesti kalaan, viiniin ja juustoon, Suomessa petoksia tehdään eniten tuoremarjoilla ja vihanneksilla. Myös brändi- ja trendielintarvikkeet ovat alttiita väärentämiselle, aivan kuten muutkin brändi- ja trendituotteet.

Tutkimus osoittaa todeksi sen, että elintarvikepetokset ovat Euroopassa jo laajalle levinnyt talousrikollisuuden muoto, johon on syytä suhtautua vakavasti. Euroopan komission Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration -raportit osittavat karuja lukuja vuonna 2017 Euroopassa paljastuneista suurimmista elintarvikepetoksista. Merkittäviä elintarvikepetostapauksia paljastui Euroopassa yhteensä 93 tapausta eli melkein 2 tapausta per viikko. Tapausten yhteydessä takavarikoitujen vaarallisten, myrkyllisten ja väärennettyjen elintarvikkeiden määrät olivat suuria. Vilpillisin keinoin tuotettuja tai markkinoituja elintarvikkeita liikkuu Euroopassa erittäin suuria määriä. Tätä johtopäätöstä tukevat myös tutkimuksessa esitetyt Opson-valvontaoperaation yhteydessä takavarikoitujen elintarvikkeiden suuret, vuosittain kasvaneet määrät.

Viranomaiset Suomessa ja muualla Euroopassa tiedostavat hyvin, että paljastuneet tapaukset ovat vain osa totuutta. Suomessa on paljastunut elintarvikepetoksia muuhun Eurooppaan verrattuna vähän, mutta onko Suomi todella säästynyt rikollisen toiminnan leviämisestä elintarvikealalle vai onko viranomaisille paljastanut vasta jäävuoren huippu? Siihen ei tässä tutkimuksessa saatu vastausta, mutta haastateltujen viranomaisten kommentteista ja aiheesta julkaistuista materiaalista voidaan päätellä, että ilmiön todellinen laajuus ei ole täysin viranomaistenkaan tiedossa. Ennustettavissa kuitenkin on, että lähivuosina elintarvikepetokset tulevat lisääntymään koko Euroopassa. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että Suomen tämän hetkinen rangaistuskäytäntö ei ole riittävän tehokas, että se vaikuttaisi elintarvikepetoksiin ennaltaehkäisevästi. Suomen hyvä maine puhtaan ja laadukkaan ruoan maana yhdistettynä vähäiseen viranomaisvalvontaan ja elintarvikepetosten lieviin rangaistuksiin, tekevät maasta houkuttelevan kohteen niin kansalliselle kuin kansainväliselle elintarvikerikollisuudelle. Se, että EU-lainsäädäntöä tarkennetaan ja vuonna 2019 voimaan tuleva asetus EY 625/2017 velvoittaa aikaisempaa tiukempaan valvontaan ja vaatii jäsenmaat käyttämään riittävän tehokkaita rangaistuksia, kertoo myös ilmiön vakavuudesta ja odotettavissa olevasta laajenemisesta.

Elintarvikepetoksilla on negatiivinen vaikutus yhteiskuntaan monella tapaa, ja ilmiö voi aiheuttaa taloudellisia menetyksiä niin alan yrittäjille kuin yhteiskunnalle. Hämärä ja rikollinen toiminta elintarvikealalla voi vähentää kuluttajien luottamusta ja aiheuttaa kysynnän muutoksia. Elintarvikepetosten seurauksena alan terve kilpailu vääristyy aiheuttaen hankaluuksia alan rehellisille toimijoille, jotka voivat pahimmassa tapauksessa joutua lopettamaan toimintansa kannattamattomana. Petollisen toiminnan myötä elintarvikealan toimijoiden maine kärsii, ja tällä saattaa olla negatiivisia vaikutuksia muun muassa elintarvikkeiden vientiin. Pimeät markkinat ja harmaa talous vähentävät alan työpaikkoja ja luovat pohjan laittoman ja pimeän työvoiman käytölle. Petollisen toiminnan vuoksi yhteiskunnalta jää tärkeitä verotuloja saamatta.

Elintarvikepetosten tunnistamisessa, löytämisessä ja torjunnassa avainasemassa ovat eri viranomaisten välinen yhteistyö ja tiedottaminen sekä elintarvike-, rehu- ja kemikaaliturvallisuudesta ja -valvonnasta vastaavien viranomaisten, poliisin, tullin, syyttäjäin ja tuomareiden koulutus ja resurssien

lisääminen. Tutkimus osoittaa, että vaikka elintarvikepetoksia tekevien rikollisten edelle pääsy ja tekojen ennakoiminen ja ennaltaehkäisy vaativat vielä paljon viranomaistyötä, paljon on jo ehditty tehdä sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Euroopan komissio ja kansalliset viranomaiset ovat kehittäneet tiedon jakamista ja valvontaa varten erilaisia tiedotuskanavia ja -järjestelmiä, joiden tarkoituksena on saada pidettyä EU:n jäsenmaiden valvontaviranomaiset ajan tasalla elintarvikkeisiin liittyvistä petollisista toimintatavoista ja turvallisuusriskeistä. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että myös suomalaiset viranomaiset varautuvat elintarvikepetosten lisääntymiseen ja pyrkivät elintarvikepetoksia ennaltaehkäisevään työhön muun muassa tiiviimmällä viranomaisyhteistyöllä ja verkostoitumisella. Yksikään viranomainen ei voi torjua elintarvikepetokseen liittyvää rikollisuutta yksin, tarvitaan sekä kansallista että kansainvälistä moniammatillista yhteistyötä.

8 POHDINTA

Tutkimuksen haasteena olivat rajalliset, osittain jopa puutteelliset tilastotiedot. Asian ajankohtaisuuden vuoksi tuoretta teoriaa sen sijaan löytyi hyvin sekä suomeksi että englanniksi. Haastateltujen viranomaisten antama informaatio ja viranomaislähteistä saatu muu materiaali oli tutkimuksessa avainasemassa. Tutkimuksen tulosten luotettavuuden kannalta haastateltavien asiantuntijoiden eli informanttien valinta onnistui erittäin hyvin. Kaikilla haastateltavilla oli hyvin ajantasaista tietoa ja kokemusta elintarvikepetoksista. Ilmiön laajemman ymmärtämisen kannalta oli myös hyvä, että jokaisen haastateltavan näkökulma ilmiöön oli hieman erilainen, mutta kaikkien johtopäätökset ilmiöstä, sen syistä ja seurauksista tukivat toisiaan. Viranomaislähteistä saadut tiedot varmistivat tutkimuksen luotettavuuden. Tutkimuksen luotettavuuden varmistamiseksi haastatteluista koostettu materiaali annettiin informanttien luettavaksi ennen tutkimuksen julkaisua. Tutkimuksen luotettavuutta vahvistettiin myös sillä, että elintarvikepetoksista saatavilla olevia julkaisuja ja artikkeleita käytiin läpi runsaasti ja ne litteroitiin hyvin. Aikataulullisesti tutkimuksen tekeminen oli haasteellista, koska tietoa piti etsiä monesta eri lähteestä, ja luettavaa oli paljon erityisesti englanniksi. Tutkimuksen edetessä ja ilmiön avautuessa itselle entistä paremmin, tiedonhaku nopeutui ja työ valmistui suunnitellusti.

Tutkimuksen tekeminen oli mielenkiintoista, ja aihe vei mukanaan. Kaikki viranomaiset, joihin tutkimuksen tiimoilta otin yhteyttä, olivat avuliaita, osallistivat tutkimukseen mielellään, neuvoivat ja jakoivat tietojaan. Ajoittain oli haastavaa pitää teoriaosuus kohtuullisen mittaisena, koska aihe on niin mielenkiintoinen. Aihe on hyvin laaja, ja useamman kerran kuulin kommentin ”tästä aiheesta voisi puhua tuntikausia tai kirjoittaa romaanin”. Aihetta ei voinut kuitenkaan rajata tiukasti, koska tarkoituksena oli tutkia ilmiötä yleisesti, ei keskittyä vain ilmiön tiettyyn osaan. Tilaaja toivoi saavansa elintarvikepetoksista ilmiönä yleisen tietopaketin, jota asian kanssa työskentelevä henkilöstö voi hyödyntää. Tämä tavoite täyttyi tässä tutkimuksessa hyvin. Opinnäytetyö vastaa kysymykseen mitä elintarvikepetoksella tarkoitetaan, millaisia elintarvikepetosten yleisimmät tekotavat ovat, millä elintarvikkeilla huijauksia Suomessa ja muualla Euroopassa tehdään tällä hetkellä, millaisia kansallisia ja kansainvälisiä valvonta- ja ennaltaehkäisykeinoja viranomaisilla on käytössä sekä miten elintarvikepetokset vaikuttavat yhteiskuntaan.

Elintarvikepetokset ovat kasvava ilmiö, ja tarvetta lisätutkimukselle on. Elintarvikepetoksiin sovellettujen rikosnimikkeiden ja rangaistuskäytäntöjen tutkiminen olisi hyödyllistä talousrikostutkimuksen näkökulmasta. Lisätutkimukselle soveltuva ajankohta tämän osalta voisi olla sitten, kun uusi elintarvikelaki on ollut voimassa jo hieman pidemmän aikaa ja mahdollisesti Suomessakin on annettu elintarvikepetoksista enemmän tuomioita, ja tämän myötä rangaistuskäytäntö on alkanut vakiintua. Myös elintarvikepetoksiin liittyvien muiden vakavien rikosten, kuten ihmiskaupan, ja järjestäytyneen rikollisuuden osuutta olisi hyödyllistä tutkia.

Keskustellessani elintarvikkeisiin liittyvästä rikollisesta toiminnasta muiden kuin viranomaisten kanssa, tuli selvästi ilmi, että vaikka viranomaiset tiedostavat ja ymmärtävät ongelman laajuuden ja vakavuuden, kansalaiset eivät tätä ymmärrä. Yleinen harhaluulo on, että kaikki myytävänä olevat elintarvikkeet ovat viranomaisten tarkastamia ja hyväksymiä. Vaikka elintarviketurvallisuus koskettaa meistä jokaista päivittäin, elintarvikepetoksia ei mielletä laajaksi ilmiöksi, jossa kyse voi olla huomattavasti vakavammasta kuin vain elintarvikkeen tuoteselosteen puutteellisuudesta. Elintarvikkeisiin liittyvästä rikollisuudesta ja elintarvikepetoksista olisikin hyvä toteuttaa viranomaisten toimesta kuluttajille suunnattu tiedostuskampanja, että kuluttajat ymmärtäisivät, kuinka tärkeää on

olla tarkkana mitä elintarvikkeita käyttävät ja mistä nämä hankkivat, ja reagoida havaitsemiinsa epäkohtiin ilmoittamalla niistä viranomaisille.

LÄHTEET

BBC News. 2013. Horsemeat scandal to be reviewed, government announces. 15.4.2013. WWW-dokumentti. Saatavissa:

<http://www.bbc.com/news/uk-22149690> [viitattu 30.3.2018].

Brotherus, H. 2018a. Elintarvikepetokset Suomessa – viranomaisyhteistyöseminaari. Koulutustilaisuus Kouvossa 31.1.2018.

Brotherus, H. 2018b. Lakimies. Sähköpostikeskustelu 23.4.2018. Evira.

Burtsov, P. 2017. Mafian nopeimmin kasvava bisnes: Ruoka. Yle uutiset 17.3.2017. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9517196> [viitattu 15.3.2018].

Elintarvikelaki 13.1.2006/23.

Errico, S. 2012. Olive Oil's Dark Side. *The New Yorker* 7.2.2012. Verkkolehti. Saatavissa: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/olive-oils-dark-side> [viitattu 1.3.2018].

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) 178/2002. Saatavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32002R0178> [viitattu 17.3.2018].

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) 882/2004. Saatavissa: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:191:0001:0052:FI:PDF> [viitattu 9.3.2018].

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) 625/2017. Saatavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R0625> [viitattu 24.4.2018]

Euroopan parlamentti. 2013. Mietintö. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0434+0+DOC+XML+V0//FI> [viitattu 11.3.2018].

Euroopan unioni. 2018. Elintarviketurvallisuus EU:ssa. WWW-dokumentti. Päivitetty 3.2.2018. Saatavissa: https://europa.eu/european-union/topics/food-safety_fi [viitattu 3.2.2018].

European Commission. 2016. The EU Food Fraud Network and the System for Administrative Assistance & Food Fraud. Annual Report 2016. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/food-fraud_network_activity_report_2016.pdf_en [viitattu 6.2.2018].

European Commission. 2017. Food Fraud Network. WWW-dokumentti. Päivitetty 3.2.2018. Saatavissa: https://ec.europa.eu/food/safety/food-fraud/ffn_en [viitattu 6.2.2018].

European Commission. 2018. Monthly summary of articles on Food Fraud and Adulteration. WWW-dokumentti. Päivitetty 9.3.2018. Saatavissa:

<https://ec.europa.eu/jrc/en/food-fraud-and-quality/monthly-summary-articles> [viitattu 3.4.2018].

European Food Safety Authority. s.a. About EFSA. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.efsa.europa.eu/en/aboutefsa> [viitattu 9.3.2018].

Europol. 2017. Operation Opson IV – case stories. PDF-julkaisu. Saatavissa: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/operation-opson-iv-case-stories> [viitattu 3.4.2018].

Evira. 2017. Tietoa elintarvikkeista. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.evira.fi/elintarvikkeet/tietoa-elintarvikkeista/> [viitattu 11.3.2018].

Fimea. 2009. Full Contact Max Potency -ravintolisä poistetaan markkinoilta. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.fimea.fi/-/full-contact-max-potency-ravintolisä-poistetaan-markkinoilta> [viitattu 7.3.2017].

Finnsecurity ry. 2015. Yrityksiin kohdistuvan ja niitä hyödyntävän rikollisuuden tilannekatsaus nro 17. PDF-julkaisu. Saatavissa: https://www.finnsecurity.fi/application/files/7214/8473/2382/Tilannekatsaus_kevät_2015_nro17.pdf. [viitattu 20.4.2018].

Food Standard Agency. 2016. Food Crime Annual Strategic Assessment. PDF-tiedosto. Saatavissa: <https://www.food.gov.uk/sites/default/files/fsa-food-crime-assessment-2016.pdf> [viitattu 6.3.2018].

Frände, D. 2007. Yleinen rikosoikeus. Helsinki: Edita.

Haikonen, A. 2018. Lainsäädäntöneuvos. Sähköpostikeskustelu 24.4.2018. Maa- ja metsätalousministeriö.

Hollo, E. J. 2008. Elintarvikeoikeus – Johdatus elintarvikesääntelyn perusteisiin. Helsinki: Edita.

Ikonen, V. 2017. Elintarvikerikoksista. Tiedote. Päivitetty 7.4.2017. Saatavissa: http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/tiedotteet/1/1/elintarvikepetok-sista_58307 [viitattu 3.2.2018].

Immonen, M. 2018. Elintarvikepetokset poliisin ja harmaan talouden näkökulmasta. Food Fraud Road Show. Koulutustilaisuus Kouvolassa 31.1.2018.

Interpol. 2017. Operation Opson. PDF-tiedosto. Saatavissa: www.interpol.int [viitattu 9.3.2018].

Kaila, L. 2018. Elintarvikepetokset. Videojulkaisu. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=AJnFuoJobh8> [viitattu 8.3.2018].

Kananen, J. 2008. KVALI – Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, J. 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, J. 2017. Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Mansikkamäki, E. 2017. Suomen pelloille on ruiskutettu kiellettyä kasvinsuojeluainetta – Tukesin tietoon tullut joitakin ilmiantoja. *Aamulehti* 25.9.2017. Verkkolehti. Saatavissa: <https://www.aamulehti.fi/uutiset/suomen-pelloille-on-ruiskutettu-kiellettya-kasvinsuojeluainetta-tukesin-tietoon-tullut-joitakin-ilmiantoja-200416451/> [viitattu 8.3.2018].

Michigan State University. 2014. GFSI Direction on Food Fraud and Vulnerability Assessment (VACCP). WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://food-fraud.msu.edu/2014/05/08/gfsi-direction-on-food-fraud-and-vulnerability-assessment-vaccp/> [viitattu 1.3.2018].

Oulun käräjäoikeus 13/104538.

Orjala, A. 2013. Ranskan hevosenliharatsioissa yli 20 pidätystä – "Eläimet ovat vasta-ainetehtaita". Yle uutiset 16.12.2013. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-6987228>. [viitattu 31.3.2018].

Pirkanmaan käräjäoikeus 10/6776.

Pirkanmaan käräjäoikeus 17/132441.

PwC. 2016. Food Fraud Vulnerability Assessment and Mitigation. Are you doing enough to prevent food fraud? PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.pwc.com/gx/en/services/food-supply-integrity-services/assets/pwc-food-fraud-vulnerability-assessment-and-mitigation-november.pdf> [viitattu 6.2.2018].

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Tulli. 2017. Counterfeit foods seized in the global Opson VI operation – in Finland, the operation targeted consignments of spices. Lehdistötiedote 26.4.2017. Saatavissa: http://tulli.fi/artikkeli/-/asset_publisher/counterfeit-foods-seized-in-the-global-opson-vi-operation-in-finland-the-operation-targeted-consignments-of-spices [viitattu 9.3.2018].

Tuomaala, E. 2017. Värjättyjä oliiveja, kemikaalisprayta ja savunmakua jätteistä – Näin syntyvät ruokahuijaukset, jotka ovat jo miljardibisnes. Yle uutiset 17.4.2017. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9563849> [viitattu 15.3.2018].

Tuominen, M. 2017. Rikollisliigat väärentävät ruokaa - öljypullossa voi olla mineraaliöljyä, riisipussissa muovihartsia. *Etelä-Suomen sanomat* 15.10.2017. Verkkolehti. Saatavissa: <https://www.ess.fi/uutiset/kotimaa/art2368096>. [viitattu 20.3.2018].

Verohallinto. 2011. Harmaa talous 2011. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.vero.fi/contentassets/54e9775a7d4a48bcbfa79590795d4e23/harmaa_talous_2011.pdf [viitattu 7.3.2018].

Whittle, N. 2016. The fight against food fraud. *Financial Times* 24.3.2016. Verkkolehti. Saatavissa: <https://www.ft.com/content/42985f40-f148-11e5-aff5-19b4e253664a> [viitattu 6.2.2018].

Whitaker, B. 2016. Agromafia. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.cbsnews.com/news/60-minutes-agromafia-food-fraud/> [viitattu 17.3.2018].

Haastattelukysymykset viranomaisille

1. Millaisia elintarvikepetoksia Suomessa on tullut ilmi? Millaisia elintarvikepetoksia Suomessa tulee tällä hetkellä ilmi eniten?
2. Miten elintarvikepetokset Suomessa useimmiten tulevat ilmi?
3. Millainen on tyypillinen Suomessa elintarvikepetokseen syyllistynyt yritys/yrittäjä?
4. Tuleeko usein ilmi, että elintarvikepetokseen olisi syyllistytty aidosti tietämättömyyden/vahingon vuoksi?
5. Osaatko arvioida tai antaa jotain tilastoa, kuinka paljon elintarvikepetoksia on tällä hetkellä syyteharkinnassa Suomessa?
6. Osaatko arvioida tai antaa jotain tilastoa, kuinka usein esitutkinnassa ollut elintarvikepetos ei etene syyteharkintaan/syytteen nostamiseen? mahdollisia syitä syyttämättä jättämiseen?
7. Jäävätkö elintarvikepetokset usein tutkimatta/syyttämättä, jos tapauksessa ilmenee muita rikoksia? Mahdollisia syitä tähän?
8. Millaisia taloudellisia hyötyjä (euroissa) elintarvikepetoksilla Suomessa on saatu?
9. Onko Suomessa ilmi tulleissa elintarvikepetoksissa ollut viitteitä järjestytyneestä rikollisuudesta tai kansainvälisestä rikollisuudesta?
10. Elintarvikepetoksiin soveltuvia rikosnimikkeitä/rangaistuskäytäntö Suomessa?
11. Oma näkemyksesi, miten elintarvikepetoksia voitaisiin ennaltaehkäistä ja tunnistaa paremmin.
12. Oma näkemyksesi, minkä tyyppiset elintarvikepetokset tulevat Suomessa lisääntymään.

Esimerkkisivu Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration –
raportoinnin litteroinnista

Monthly Summary of Articles on Food Fraud and Adulteration 1–12/2017						
TAPAUS	ELINTAR- VIKE	MÄÄRÄ	TEKOTAPA	MAA	HYÖTY €	JR
jäätelön väärä alkuperä ja virheellinen luomumerkintä	maito	2 000 kg	väärä alkuperä, väärät tuotetiedot	Italia		
Guatemalalaiseen kahviin sekoitettu vietnamilaista ja ugandalaista kahvia, myyty 100% guatemalalaisena arabica-kahvina, pakkauksissa väärrennetty tuotemerkki	kahvi	110 000 pkt	korvaaminen, väärennös	Italia	500 000	
"tavallista" juustoa pakattu nimisuo- jatun juuston pakkauksiin	juusto	7000 kiekkoa	väärennös	Italia		
kalan värjääminen tuoreemmalta näyttämisen vuoksi	kala		ainesosan lisää- minen ominai- suuksien paranta- miseksi	Espanja		
elintarvikekäyttöön kelpaamattoman hevosenlihan myyminen lihatukkuun	liha		elintarvikekäyt- töön kelpaamatto- man raaka-ai- neen käyttäminen	Espanja		
bulkkiviiniä myyty laadukkaampana	viini		väärä alkuperä, väärät tuotetiedot	Ranska		
"tavallista" juustoa pakattu nimisuo- jatun juuston pakkauksiin	juusto		väärennös	Italia		
kalkkunaa myyty halal-lampaanli- hana	liha		korvaaminen	UK		
bufala-mozzarellaa valmistettu pi- laantuneesta lehmänmaidosta, jo- hon lisätty lipeää pilaantumisen peit- tämiseksi, juusto pakattu tunnetun tuotemerkin pakkauksiin	juusto		korvaaminen, väärennös	Italia		ma- fia
albanialaisia tomaatteja sekoitettu italialaisten joukkoon ja myyty italia- laisina	vihannes	200 000 kg	väärä alkuperä	Italia		